

LELKES ORSOLYA

**TÁRSADALMI KOHÉZIÓ MAGYARORSZÁGON:
ELMÉLETI ALAPOK ÉS TÉNYEK**

A „Gazdasági versenyképesség: helyzetkép és az állami beavatkozás lehetőségei” című kutatás résztanulmánya

2004. március

A tanulmány a szerző véleményét tükrözi, azaz nem tekinthető a Pénzügyminisztérium hivatalos álláspontjának.

Szerző: *Lelkes Orsolya*
Pénzügyminisztérium
orsolya.lelkes@pm.gov.hu

Sorozatszerkesztők: *Lelkes Orsolya és Scharle Ágota*
Pénzügyminisztérium
Stratégiai elemző önálló osztály

A Stratégiai elemző önálló osztály feladata, hogy a pénzügypolitika kiemelt területein a vonatkozó összefüggések feltárásával segítse a döntéshozatalt. Ennek érdekében saját kutatást végez, a meglévő tudományos eredményeket hozzáférhetővé teszi a döntéshozók számára, és elősegíti a kormányzati munkában az igényes kutatási módszerek alkalmazását.

A Kutatási Füzetek sorozat célja a Pénzügyminisztériumban, illetve a Pénzügyminisztérium megrendelésére készült kutatómunkák eredményeinek bemutatása.

Az egyes tanulmányok letölthetők a Pénzügyminisztérium
honlapjáról: www.pm.gov.hu
Nyomtatott példányok a Sajtóosztályon rendelhetők (e-mail:
sajtofo@pm.gov.hu).

Vezetői összefoglaló

Miért releváns a társadalmi kohézió témája?

Miért lényeges, vagy egyáltalán miért merül fel a társadalmi kohézió szempontja a gazdasági versenyképesség kapcsán? A társadalmi kohézió hiányának egyik markáns jelensége - a közelmúltban elterjedt népszerű kifejezéssel szólva - a társadalmi kirekesztés vagy társadalmi kirekesztettség. (1) *A társadalmi kirekesztés létezése „baj”, mert az költséges az államnak.* (2) *A társadalmi kirekesztés létezése „baj”, mert számos negatív externális hatást okoz.*

Társadalmi kohézió: a versenyképesség növelésének eszköze

A gazdasági versenyképesség és a társadalmi kohéziót elősegítő állami kiadások között nincs szükségszerű konfliktus. Az ún. jóléti államnak a gazdaság működésére gyakorolt hatása attól függ, hogy milyen intézményi keretek között, milyen feltételekkel működnek a jóléti rendszer egyes elemei. Más szóval, *nem a „mennyit költ az állam”, hanem a „hogyan” a valódi kérdés.* Így a juttatások formái, azok hozzájutási feltételei, és e juttatásoknak a gazdasági magatartásra gyakorolt hatása a lényeges.

Az Európai Unió szociálpolitikai fordulatának nevezhetjük a 2000. évi lisszaboni csúcst, amikor a társadalmi kohézió mint törekvés egyszerre jelent meg azzal a gazdasági célkitűzéssel, hogy az Unió egy évtizeden belül a világ legversenyképesebb térsége legyen. *Az Európai Unió törekvései azt a meggyőződést sugallják, hogy a társadalmi kirekesztés elleni hatékony fellépés pozitívan járulhat hozzá a gazdasági növekedési lehetőségekhez.* A kívánatos intézkedések leggyakrabban említett példája a munkapiaci részvétel arányának növelése és a munkaerő mobilitásának javítása.

A társadalmi kirekesztés ellen való küzdelem fő módszere a *tagállamok közötti „nyitott együttműködés”* („open method of coordination”), melyben az országok a nemzeti cselekvési tervek pozitív tapasztalatait osztják meg egymással. A nyitott együttműködés módszere tehát a szubszidiaritás elvén alapszik, azaz a szociálpolitika továbbra is nemzetállami feladat marad.

**Jövedelmi helyzet
EU
összehasonlításban**

A relatív szegénység mérőszámait tekintve Magyarország nem áll kedvezőtlen helyzetben az Unióhoz képest. E mutató szerint a magyar *nyugdíjasok jobb helyzetben* vannak, mint átlagos európai uniós sorstársaik. Az egyedülálló szülők szegénységi rátája azonban lényegesen magasabb az uniós átlagnál.

A Gini mutatóval mért egyenlőtlenség megközelítőleg az Európai Unió átlagnak felel meg. A jövedelem-eloszlás legfelső 20%-ának és a legalsó 20%-ának hányadosát mérő jövedelemarány tekintetében azonban kedvezőbb a helyzet, Magyarországot lényegesen kisebb egyenlőtlenség jellemzi, mint az Uniót általában.

**Foglalkoztatottság,
munkanélküliség**

A foglalkoztatottság szintjének regionális eltérései jelentősek, de európai összehasonlításban nem kimagaslóak.

A rövidebb (egy év alatti) és a hosszú távú (egy éven túli) munkanélküliség regionális eloszlása korrelál, azaz *elsősorban azokban a régiókban magas a hosszú távú munkanélküliség, ahol a rövidebb távú munkanélküliség előfordulása is gyakori.* Különösen kedvezőtlen a helyzet az *Észak-Magyarországi régióban*, ahol a hosszú távú

munkanélküliségi ráta meghaladja a 8%-ot.

Roma népesség

A 18-74 éves korú népesség 50%-os foglalkoztatottsági szintjéhez képest csupán 26%-os a cigányság foglalkoztatottsága. A roma népesség alacsony munkapiaci részvétele jelentős részben megmagyarázható az e csoportra jellemző alacsonyabb iskolázottsági szinttel.

Az új típusú jóléti politika alapelvei

- Nem elsősorban a jövedelem újraelosztásra összpontosít, hanem a jóléti szolgáltatások minőségére is. A szolgáltatások „minőségének” kritériuma, hogy mennyire segítik a társadalmi integrációt, ezen belül különösen a munkapiaci részvételt.
- „Ráfordítás” helyett „eredmény” szemlélet, azaz nem pusztán az állami kiadások nagyságrendjét figyeli, hanem azok hatékonyságát és azok társadalmi hatását is nyomon követi.
- Igyekszik összehangolni az egyes lépéseket a „halmozottan” hátrányos helyzet felszámolása érdekében.
- A civil társadalom bevonására is törekszik

A tanulmány fő célja, hogy a társadalmi kohézióval, és ennek hiányával, a társadalmi kirekesztéssel kapcsolatos elméleti és tényfeltáró megalapozást adjon, illetve meghatározza egy részletesebb vizsgálódás szükséges irányait¹.

A társadalmi kirekesztés felszámolásával kapcsolatos intézkedések egy versenyképességet javító stratégia szerves részei lehetnek, amint ezt az Európai Unió ún. lisszaboni célkitűzései is jelzik. A társadalmi kirekesztés elleni küzdelemhez szükséges

- a probléma számszerűsítése,
- az egyes jelenségek és az állami beavatkozás ok-okozati kapcsolatának vizsgálata,
- a megfelelő intézkedések kidolgozása, valamint
- az intézkedések hatáselemzése, folyamatos követése.

Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal most készül a tényfeltáró adatok elkészítésére, így jelenleg még igen töredékesnek mondható a rendelkezésre álló információ. Az állami beavatkozás gazdasági és társadalmi hatásainak vizsgálatáról rendelkezésre álló kutatások eddig elsősorban a pénzbeli juttatások szegénységet enyhítő hatásaival, illetve ezek munkakínálatra gyakorolt hatásával foglalkoztak. Elenyésző a politikák gazdasági ösztönző hatásaival, azok hosszú távú hatásaival (egyéni és intergenerációs mobilitás), illetve azok regionális aspektusával foglalkozó vizsgálatok száma. Ezért ezek híján e tanulmány sem szintézisre, sem kiforrott szociálpolitikai javaslatokra nem tesz kísérletet.

---

¹ A tanulmányhoz fűzött észrevételekért szeretnék köszönetet mondani Benedek Dórának, Scharle Ágotának és Szabó Miklósnak, valamint a tanulmány prezentációján megjelent pénzügyminisztériumi kollégáknak. Az esetleges fennmaradó hiányosságokért vagy hibákért a felelősséget természetesen én vállalom.

Bevezetés

Miért lényeges, vagy egyáltalán miért merül fel a társadalmi kohézió szempontja a gazdasági versenyképesség kapcsán? Másként kifejezve, árt-e a társadalmi kohézió hiánya a gazdaság versenyképességének? Ha igen, akkor miként? A társadalmi kohézió hiányának egyik markáns jelensége - a közelmúltban elterjedt népszerű kifejezéssel szólva - a társadalmi kirekesztés vagy társadalmi kirekesztettség. (Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban pusztán az első formát használom, de ezzel egyszerre utalok majd a folyamatra és az állapotra is.)

1. táblázat A társadalmi kirekesztés alternatív megközelítései

	Társadalmi kirekesztés mint állapot	Társadalmi kirekesztés mint erőforrás-hiány
<i>Definíció</i>	Társadalmi kirekesztésről beszélhetünk, amikor az egyén nem tud részt venni annak a társadalomnak az általánosan elfogadott tevékenységeiben, amelyekben él, feltéve, ha ez szándéka ellenére történik.	Egyes erőforrásokhoz, árukhoz, szolgáltatásokhoz és jogokhoz való hozzáférés hiánya. (Az Európai Unió értelmezésében.)
<i>Előnye</i>	Etikai és társadalomfilozófiai szempontból megalapozott, hiszen a végállapotra összpontosít.	Országok között összehasonlítható, ha van megállapodás a mutatókról.
<i>Hátránya</i>	Nehezen mérhető.	A mutatók megállapítása olykor önkényes lehet. Nem veszi figyelembe, hogy egyenlő nagyságú erőforrások különböző életminőséghez vezethetnek az egyének eltérő szükségleteitől függően.

Mi a társadalmi kirekesztés? Véleményem szerint a szakirodalomban némi leegyszerűsítéssel beszélhetünk (1) a „végkimenetre”, más szóval az állapotra, illetve (2) az erőforrásokra összpontosító megközelítésekről (ld. 1. táblázat). Az (1) megközelítés előnye, hogy etikai és társadalomfilozófiai szempontból megalapozott, ugyanakkor hátránya, hogy nehezen mérhető. Ilyen definíciót használnak például az angliai Centre for

Analysis of Social Exclusion (CASE) kutatói (Burchardt et al., 2002, 30, 32. o.). E meghatározás szerint *társadalmi kirekesztésről beszélhetünk, amikor az egyén szeretne, de nem tud részt venni annak a társadalomnak az általánosan elfogadott tevékenységeiben, amelyekben él.* Így tehát társadalmi kirekesztés például az, ha az egyén szeretne munkába állni, barátokat vendégségbe hívni, vagy szavazni, de erre nincs módja. A társadalmi kirekesztés tehát állapot, mely jelentheti a felsorolt problémák egyikének fennállását, vagy akár azok halmozódását is. E megközelítésben a szegénység, az alacsony iskolázottság, vagy a rossz egészségi állapot csak mint a kirekesztést előidéző okok jelennek meg, bár fontosságuk kétségtelen.

Az Európai Unió törekvéseiben a második, az erőforrások hiányát hangsúlyozó megközelítés került előtérbe. A társadalmi kirekesztés helyett azonban gyakran annak ellentéte, a *„társadalmi befogadás” szerepel az EU fogalomtárában.* Ezen belül nagy hangsúlyt kap a munkaerőpiac szerepe, azaz a jó minőségű, stabil munkához való hozzáférés. Az alacsony jövedelem, a foglalkoztatás hiánya, a rossz egészségi állapot vagy lakáshelyzet e megközelítésben a társadalmi kirekesztés egy-egy aspektusát jelentik. Érdekes módon, a dokumentumokból úgy látszik, hogy az iskolázottság hiányosságai önmagukban nem, hanem csupán mint a foglalkoztatás akadályai számítanak hátrányos helyzetnek. Az alacsony iskolázottság tehát nem a társadalmi kirekesztés egy aspektusa, hanem mint annak oka jelenik meg. Az *„emberi tőke”* kissé paradox módon tehát az EU *„közös célkitűzései”*-ben nem számít erőforrásnak. (Részletesebben lásd a 2. táblában.)

A társadalmi kirekesztés nem szűkíthető le pusztán a roma vagy fogyatékos népesség problémájára. E csoportokból várhatóan nagyobb számban kerülnek ki azok, akiket társadalmi kirekesztetteknek tekinthetünk (a társadalmi kirekesztés éppen használatos definíciójától függően), de lényeges, hogy a társadalom egészét is megvizsgáljuk e szempontból. Ezt különösen fontos szempontnak tűnik ma Magyarországon, hiszen például a Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program (annak 2003. áprilisi, elfogadott változata) csupán a cigányságról, a fogyatékosokról és a szenvedélybetegekről tesz említést, mint a társadalmi kirekesztettséggel különösen fenyegetett csoportokról. Lényeges, kevésbé vizsgált szempont például *a problémák regionális és területi*

aspektusainak vizsgálata. Melyek a különösen hátrányos helyzetű régiók, települések, vagy akár városrészek? Milyen problémák halmozódása jelentkezik az itt élőknel? Milyen állami beavatkozás törheti meg a kevés kitöréssel kecsegtető negatív spirált?

A társadalmi kohézió hiánya a fent ismertetett társadalmi kirekesztési probléma mellett jelentheti a többség és egy elit csoport sajátos életformájának, intézményeinek szétválását is (Barry, 2002). Ezt a jelenséget elsősorban az Egyesült Államok kapcsán szokták említeni, és a probléma lényege, hogy a magániskolát, egészségügyi ellátórendszert, sőt akár rendvédelmet is használó keveseknek csekély érdeke fűződik a közösségi ellátórendszer finanszírozásához, támogatásához, ugyanakkor politikai érdekérvényesítő képességük igen erős. Ez végső soron az állam szerepének olyasfajta változásához vezet, amely egyre kevésbé tükrözi a többség „társadalmi szolidaritás”-ra vonatkozó preferenciáit.

Miért szükséges a versenyképesség kapcsán a társadalmi kohézió hiányáról vagy a társadalmi kirekesztésről szót ejteni?

(1) *A társadalmi kirekesztés létezése „baj”, mert az költséges az államnak.*

Az alacsony jövedelműeket, a munkanélkülieket az államnak el kell tartania. Teszi ezt részben a szabadságjogok harmadik fajtája, a szociális jogok fejlettsége miatt, azaz mert polgárainak egy bizonyos létminimumot akar biztosítani. A „jóakaraton” túl azonban teszi ezt a társadalmi rend megőrzése érdekében is, ami szükséges a gazdaság hatékony működéséhez. Minden elköltött forintnak van azonban „feláldozott haszna” (opportunity cost), és ez a szempont kétségtelenül felmerül a hosszú távú, fenntartható növekedésre törekvő gazdaságpolitikai döntéshozóban. Az államnak tehát gazdasági érdeke fűződik ahhoz, hogy a marginális csoportok eltartásával kapcsolatos hosszú távú pénzügyi kötelezettségeit csökkentse, mégpedig úgy, hogy ezek a csoportok integrálódjanak – például a munkaerőpiacon való részvétellel vagy más társadalmilag hasznos tevékenység végzésével.

Emellett a közgazdasági szakirodalomban ismert a tőkepiacok tőkeletlensége is, amikor olyanok befektetésének finanszírozásáról van szó, akik saját munkaerejükön kívül más fedezettel nem

rendelkeznek. A tőkepiacok ilyenkor nem finanszíroznak olyan befektetéseket, ahol a megtérülési ráta magas lenne. Ez a piaci elégtelenség tehát csökkenti a gazdaság növekedési ütemét.

(2) *A társadalmi kirekesztés létezése „baj”, mert számos negatív externális hatást okoz.*

A társadalmi kirekesztéssel összefüggő negatív externália lehet például egy lakókörnyezet leromlása, a magas helyi munkanélküliség, rossz egészségi állapot vagy szélsőséges esetben a bűnözés. Ez visszavetheti a gazdasági tevékenységet. Azért beszélünk negatív externáliáról, azaz külsődleges gazdasági hatásról, mert a probléma a hátrányos helyzetűeken kívül másokra is hatással van, mégpedig úgy, hogy ez nem része az ármechanizmusnak, azaz nincs olyan mechanizmus, amivel a közvetetten érintett személy saját hozzájárulásával csökkenteni tudná a számára költséget jelentő jelenség előfordulását. Ez egy „tisztá” piacgazdaságban ahhoz vezet, hogy a „társadalmi kirekesztés” „túltermelődik”. Ez tipikus piaci elégtelenségi probléma, ahol állami beavatkozás szükséges. A társadalmi kirekesztés felszámolására tehát léteznek pusztán közgazdaságtani megfontolások is, így az állami szerepvállalást nem pusztán a társadalmi méltányosság vagy igazságosság általános társadalompolitikai céljai indokolják.

Egyes amerikai szerzők például a nagyvárosokban élő „osztály alattiakról” („underclass”) beszélnek, akik egyszerre szegények, iskolázatlanok, munkanélküliek (és gyakran feketék), és bűnözőkké válva fenyegetik a középosztályok nyugodt hétköznapjait (pl. Murray, 1984). E nézetek élénk vitát és számos bírálatot váltottak ki világszerte. A szakirodalom módszertanilag kifinomultabb részét ezzel szemben például a hosszú távú munkanélküliség egyéni és társadalmi hatásai, vagy a szociális hátrány átörökítése foglalkoztatja. A társadalmi kirekesztésnek tehát vannak olyan hosszú távú hatásai, melyek egy adott időpontban nem jelennek meg költségként, vagy nincsen olyan gazdasági szereplő, amelyhez közvetlenül hozzárendelhetők ezek a költségek. *Ezeket a költségeket az államnak kell viselnie, ezért a probléma feltárása és a jelenség okainak azonosítása az állam gazdasági - és politikai - érdeke.*

A tanulmány a társadalmi kohézióval és annak hiányával, a társadalmi kirekesztéssel foglalkozik. Nem célja, hogy a jóléti rendszer működésének egészét elemezze. A továbbiakban szó esik a társadalmi kohéziót segítő állami intézkedések és a versenyképesség kapcsolatáról, az Európai Unió társadalmi befogadást segítő törekvéseiről. Végül a társadalmi kohézió egyes kiemelt mutatóinak alakulását vizsgálja az írás, lehetőség szerint a magyar adatok nemzetközi összehasonlításával.

Társadalmi kohézió ÉS versenyképesség: nincs kényszerű választás

Az állami beavatkozást elemző közgazdasági szakirodalom régóta visszatérő kérdése, hogy az állam jóléti tevékenységei nem károsítják-e a gazdasági növekedést. Arthur Okun klasszikus tanulmányában, az „Equality and Efficiency: The Big Trade-off”-ban (1975) a hatékonyság és az egyenlőség közötti választásról beszél. Szerinte az újraelosztás jóléti veszteséggel jár, hiszen az újraelosztó „veder” szivárog, minden elvett dollárnak csupán egy része jut el a kedvezményezetthez. Az utóbbi évtizedben népszerűvé vált az a nézet, mely szerint Svédországban és más nyugat-európai államokban a magas szintű jóléti kiadás korlátozza a gazdaság teljesítményét (pl. Lindbeck, 1995). E kérdést nagy számú empirikus tanulmány vizsgálta, melyek azonban nem hoztak egyértelmű következtetéseket², így nincs meggyőző bizonyíték arra, hogy a jóléti kiadások alacsonyabb növekedési rátához vezetnének. Súlyos módszertani problémák vannak az „elmélet nélküli méréssel”, különösen az aggregát jellegű, országok közötti összehasonlítással. Az ún. jóléti államnak³ a gazdaság működésére gyakorolt hatása attól függ, hogy milyen intézményi keretek között, milyen feltételekkel működnek a jóléti rendszer egyes elemei.

Az OECD munkatársainak módszertanilag igényes tanulmánya szerint *a jóléti célú kiadások egyes típusai különbözőképpen hatnak a gazdasági növekedésre* (Arjona et al., 2002). Az „aktív” kiadások (azok a kiadások, amelyek megpróbálják a piaci jövedelem eloszlását a munkapiaci részvétel elősegítésével megváltoztatni, különösen azok körében, akiknek az átlagosnál alacsonyabb piaci jövedelmük lenne) serkentik a gazdasági növekedést, míg más

---

² A kérdéstről lásd pl. Arjona és szerzőtársai, valamint Atkinson szakirodalmi áttekintéseit (Arjona et al., 2002; Atkinson, 1995). Ezek nem csupán a korábbi tanulmányok következtetéseit ismertetik, hanem részletesen kitérnek azok módszertani bírálatára is.

³ A „jóléti állam” kifejezés a nemzetközi szakirodalomban elterjedt „welfare state” megfelelője, azaz az állam jövedelemújraelosztó szerepére utal, függetlenül a jóléti kiadások esetleges nagyságrendjétől és intézményi berendezkedésétől. Ebben a szóhasználatban a jóléti államnak számos formája létezik az állam értékvalasztásától függően, amelyet Esping-Andersen elterjedt tipológiája alapján nevezhetünk liberális, konzervatív és szociáldemokrata típusúnak.

típusú jóléti kiadások alacsonyabb növekedést eredményeznek. Más szóval, *nem a „mennyit költ az állam”, hanem a „hogyan” a valódi kérdés.* Így a juttatások formái, azok jogosultsági feltételei, és e juttatásoknak a gazdasági magatartásra gyakorolt hatása a lényeges.

Sajnálatos módon igen kevés magyar tanulmány született a témában. Ennek oka talán az lehet, hogy - mint azt a nemzetközi szakirodalom is mutatja - az egyes szociális juttatások hatásainak igényes elemzése meglehetősen komplex feladat és nem is mindig vezet egyértelmű gazdaságpolitikai ajánlásokhoz (Atkinson, 1995; Danziger et al., 1981). A leginkább feltárt területnek a munkanélküliségi ellátás látszik, pontosabban a munkaerő kínálat (a munkapiaci részvétel, a munkakeresési magatartás) és a munkanélküliségi ellátás összefüggései (pl. Micklewright és Nagy, 1995; 1997).

A kilencvenes évek közepén a Pénzügyminisztérium felkérésére Semjén András készített egy tanulmányt a *pénzbeli jóléti támogatások ösztönzési hatásairól (1996)*. Az írás részletes áttekintést ad a téma szakirodalmáról, valamint igen lényeges alapkérdéseket vet fel az aktuális ellátási rendszer munkára való ösztönzési hatásairól a járadékok- és a bérek szintjének vizsgálatával (ld. az F1. táblát a függelékben). Egyik fő megállapítása, hogy *a rászorultsági alapú - azaz jövedelemvizsgálathoz kötött - juttatások arányának emelkedése gyakoribbá teheti a szegénységi csapda helyzetek előfordulását.* A társadalombiztosítási programok ösztönző hatásainak nemzetközi szakirodalmáról létezik ugyan magyar nyelvű ismertető (Gál, 1996), de *igen hézagos e téma magyarországi empirikus feltárása.*

A társadalmi kirekesztésre való összpontosítás nem jelent radikális szakítást a jóléti állam hagyományos szerepével, más szóval a szociálpolitika ismert eszköztárával. A társadalmi kirekesztés kifejezés egyik sajátossága, hogy elsősorban a marginális helyzetben élőkre összpontosít, azaz például a szegényekre, a munkanélküliekre. Az ilyen csoportokról való gondoskodás a jóléti állam hagyományos feladatai közé tartozik, bár e feladat elsősorban az ún. liberális rezsimben kap különösen nagy hangsúlyt (Esping-Andersen, 1990; Lelkes, 2000). A jóléti állam más, fontos funkciói - mint például az egyéni életcikluson belüli újraelosztás - a társadalmi kirekesztés említésekor kevésbé jelennek meg. A társadalmi kirekesztés vagy

kirekesztettség másik fontos jellemzője az egyének hátrányos helyzetének esetleges halmozódása, ami szükségessé teszi a különböző típusú állami intézkedések összehangolását. A jóléti állam hagyományos intézkedési eszköztára tehát kiegészül egy fokozott koordinációs törekvéssel.

Az Európai Unió akcióprogramja

Az EU gazdaság- és szociálpolitikájában a 2000. évi lisszaboni csúcs fordulatnak tekinthető, mivel előtérbe kerültek a szegénység és a társadalmi kirekesztés problémái. Az elfogadott záró dokumentum szerint az Unió stratégiai célja, hogy „a következő évtizedben a legversenyképesebb és legdinamikusabb tudás alapú gazdaság legyen a világon”, ami együtt kell, hogy járjon „több és jobb munkahellyel” és „nagyobb társadalmi kohézióval” (European Commission, 2000). A dokumentum „elfogadhatatlannak” nevezi a szegénységben és társadalmi kirekesztésben élő emberek számát az Európai Unióban. Az *Európai Unió törekvései azt a meggyőződést sugallják, hogy a társadalmi kirekesztés elleni hatékony fellépés pozitívan járulhat hozzá a gazdasági növekedési lehetőségekhez*. A kívánatos intézkedések leggyakrabban említett példája a munkapiaci részvétel arányának növelése és a munkaerő mobilitásának javítása.

A társadalmi kirekesztés ellen való küzdelem fő módszere a tagállamok közötti „nyitott együttműködés” („open method of coordination”), melyben az országok a nemzeti cselekvési tervek pozitív tapasztalatait osztják meg egymással. A nyitott együttműködés módszere tehát a szubszidiaritás elvén alapszik, azaz a szociálpolitika továbbra is nemzetállami feladat marad. A nyitott együttműködés módszere arra hivatott, hogy a tagállamokat segítse saját politikáik továbbfejlesztésében, és magában foglalja (1) egy egységes unió-béli célkitűzés és iránymutatás kidolgozását, (2) az egyes országokban használandó jelzőszámok definiálását, (3) a közös célok és iránymutatások alapján nemzeti és regionális célok meghatározását, továbbá nemzeti cselekvési tervek kidolgozását, valamint (4) ezek rendszeres figyelemmel követését és értékelését.

Az egységes európai célok jelentik tehát a tagállamok által elkészített nemzeti cselekvési tervek alapját. Az Unió négy célt határozott meg, melyek közül az elsőt érdemes két részre bontani:

- 1.1 Foglalkoztatási intézkedések
  - 1.2 Erőforrásokhoz, jogokhoz, árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés
  2. A kirekesztés kockázatának kiküszöbölése
  3. A leginkább veszélyeztetett csoportok segítése
  4. Valamennyi releváns szervezet mozgósítása
- A célokról részletes eligazítást ad a 2. táblázat.

2001 júniusában a nizzai célkitűzéseknek megfelelően a tagállamok elfogadták nemzeti cselekvési terveik végleges változatát. Ezek alapján a Bizottság elkészítette a Társadalmi Befogadásról Szóló Közös Jelentését ("Joint Report on Social Inclusion", European Council, 2001), melyet a laekeni Európai Tanács ülés jóváhagyott. Ezzel egyidejűleg nagyszabású munka folyt a közös társadalmi indikátorok meghatározására is, melyben elismert társadalomtudósok is aktívan közreműködtek (Atkinson et al., 2002). Ez tette lehetővé, hogy Laekenben megállapodás szülessen a közös társadalmi jelzőszámokról is.

Összességében tehát a társadalmi befogadási folyamat az alábbi fő elemekből áll⁴:

- A Szociális Bizottság (Social Protection Committee) működése, melynek célja az Európai Bizottság és a tagállamok közötti eszmecsere segítése a szociális ellátórendszerek fejlesztése érdekében,
- *Közös célkitűzések* a szegénység és a társadalmi kirekesztés területén, melyeket a 2000. decemberi nizzai csúcs hagyott jóvá, majd a Foglalkoztatási, Szociálpolitikai, Egészségi és Fogyasztóügyi Tanács 2002. decemberében módosított,
- *Nemzeti Cselekvési Tervek* a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen: az első kétéves terveket a tagállamok 2001. júniusában fogadták el. A tervek elkészítésének második köre 2003. júliusában volt esedékes,

---

⁴ Forrás: EU Employment and Social Affairs honlap, 2004. február 18:
http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/index_en.htm

- A *Társadalmi Befogadásról Szóló Közös Jelentések* (2001. október-december), valamint rendszeres megfigyelés, értékelés és más országbeli szakértői felülvizsgálat,
- *Közös indikátorok*, melyek a megfigyelés eszközeként szolgálnak, valamint alkalmasak a tagállamokban alkalmazott „legjobb gyakorlat” összevetésére,
- *Közösségi Akcióprogram* a tagállamok közötti együttműködés elősegítésére a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben,
- Független (nem kormányzati) kutatók tanulmányai.

Közösségi Akcióprogram

Az Unió 2001. decemberében elfogadott társadalmi kirekesztés elleni Akcióprogramja a tagállamok közötti együttműködés alapelveit és formáit rögzíti a 2002. január 1. és 2006. december 31. közötti időszakra vonatkozóan (European Council, 2002a).

1. a társadalmi kirekesztés jellemzőinek, okainak, folyamatainak elemzése, beleértve a társadalmi kirekesztés formáit leíró adatok begyűjtését, a kvantitatív és kvalitatív mutatók vizsgálatát, valamint egy közös módszertan kidolgozását;
2. a nemzeti fejlesztési terveket illetően a „legjobb gyakorlat” megosztása a tagállamok között, különös tekintettel a megfelelő indikátorok fejlesztésére;
3. a társadalmi kirekesztés felszámolásáért tevékenykedő szervezetek, különösen a non-profit szervezetek közötti európai szintű koordináció segítése.

Az 1. pontban megfogalmazott intézkedéseket nevezhetjük a probléma definiálásának. A probléma felszámolását célozzák a 2. és 3. pontban megfogalmazott szakpolitikai intézkedések, illetve az ilyen intézkedések kidolgozására szolgáló egyeztetések, melyekben mind az állam (2.), mind a nem állami szereplők (3.) aktív részvételét is kívánatosnak tartják.

2. táblázat: Az EU közös célkitűzései a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni harcban

1.1 Foglalkoztatási intézkedések	1.2 Az erőforrásokhoz, jogokhoz, árúkhöz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés	2. A kirekesztés kockázatának megakadályozása	3. A leginkább veszélyeztetettek segítése	4. Az érintett csoportok mobilizálása
<p>Javítani kell a <i>stabil és minőségi foglalkoztatáshoz</i> való hozzáférést valamennyi munkaképes korú nő és férfi számára:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a foglalkoztatást segítő intézkedések és képzési programok a leginkább veszélyeztetett csoportok számára; • intézkedések a munka és a családi élet összeegyeztetésének megkönnyítésére, beleértve a gyermekek és rászoruló gondozásának kérdését; • a társadalomgazdaság által az integrációra és a foglalkoztatásra kínált lehetőségek kihasználása. <p>Meg kell akadályozni egyes emberek kirekesztését a munka világából <i>foglalkoztathatóságuk</i> javítása révén, melynek eszközei az emberi erőforrás menedzsment, a munkaszervezés és az élethosszig tartó tanulás.</p>	<p>A jóléti rendszer segítse, hogy</p> <ul style="list-style-type: none"> • mindenki rendelkezzen a méltó emberi élethez szükséges <i>erőforrásokkal</i>, • számolja fel a <i>foglalkoztatás akadályait</i>, azaz biztosítsa, hogy a munkába állás jövedelem-növekedéssel járjon, másrészt növelje a foglalkoztathatóságot. <p>Törekedni kell arra, hogy mindenkinek legyen elfogadható és egészséges <i>otthona</i>, valamint hozzájusson a normális élethez szükséges alapvető szolgáltatásokhoz (pl. elektromosság, víz, fűtés, stb.)</p> <p>Részesülhessen mindenki az állapotának megfelelő <i>egészségügyi ellátásban</i>, beleértve a szenvedélybetegeket.</p> <p>A kirekesztéssel fenyegetett emberek javára olyan szolgáltatások és kísérő intézkedések kifejlesztése, amelyek lehetővé teszi számokra az <i>oktatáshoz, igazságszolgáltatáshoz és más közösségi és magán szolgáltatásokhoz</i> – beleértve a kultúrát, sportot és szabadidőt – való hatékony hozzáférést.</p>	<p>A tudás-központú társadalom előnyeinek kihasználása úgy, hogy senki sem legyen kirekesztett, különösen nem a fogyatékosok</p> <p>Kirekesztettséghez vezető <i>életkrízisek megelőzése</i>, pl. eladósodás, iskolai kimaradás és otthontalanság</p> <p>A <i>családi szolidaritás</i> valamennyi formájának megőrzése</p>	<p>A <i>tartós szegénységgel</i> fenyegetett csoportok integrációja, pl. fogyatékosok vagy bevándorlók</p> <p>A társadalmi kirekesztettség felszámolása a <i>gyerekek</i> körében</p> <p>Átfogó intézkedések a kirekesztettséggel sújtott <i>területeken</i></p>	<p>A társadalmi kirekesztéstől szenvedő emberek <i>önkifejlesztésének</i> elősegítése, elsősorban saját helyzetükre és az őket érintő politikákra vonatkozóan</p> <p>A társadalmi kirekesztés szempontjába kell, hogy épüljön a <i>szakpolitikákba</i> a megfelelő hatóságok mozgósításával és a közszolgáltatásoknak a kirekesztett emberek igényeihez való igazításával</p> <p>Valamennyi érintett köz- és magán-szervezet között segíteni kell a párbeszédet és az együttműködést, pl. a nonprofit szervezetek, állampolgárok és az üzleti szféra bevonásával.</p>

Forrás: (European Council, 2002b)

A társadalmi kirekesztés mérése: társadalmi indikátorok

A szegénység és a társadalmi kirekesztés felszámolására irányuló uniós törekvésekből fakadt az az igény, hogy a problémát mérhetővé, az egyes országok között összehasonlíthatóvá tegyék. A módszertani egyeztetések elsőként egy közös indikátor-rendszer kidolgozását célozták. Ezért a lisszaboni Európa Tanács ülést követően a Social Protection Committee és annak indikátorokkal foglalkozó albizottsága 2001 folyamán részletes jelzőszámokat határozott meg. Ezzel egyidejűleg a belga elnökség kérésére társadalomtudósok is aktívan dolgoztak e témán. Tony Atkinson, Bea Cantillon, Eric Marlier és Brian Nolan munkája tisztázza a jelzőszámokkal szemben támasztott alapvető követelményeket, valamint elméleti indoklást ad az egyes indikátorok kiválasztásához is (Atkinson et al., 2002). Atkinson és szerzőtársai szerint például elsődleges alapelv, hogy egy mutató a probléma lényegét tárja fel, valamint legyen egy egyértelmű és elfogadott normatív értelmezése.

Atkinson és társai egy három szintű indikátor-rendszert javasoltak. Az *elsődleges mutatók* a legfontosabb területekre vonatkozó fő indikátorok. Az Unió által elfogadott mutatószámok az *anyagi nélkülözésre, az elégtelen iskolázottságra, a termelő tevékenység hiányára, és a rossz egészségi állapotra* terjednek ki. Nem kapott ezek között helyet az Atkinsonék által javasolt rossz lakáshelyzet, melynek, úgy tűnik, elsősorban módszertani okai vannak. A *másodlagos mutatók* ezeket az elsődlegeseket egészítik ki a szerzők elképzelése szerint úgy, hogy részletesebb információt nyújtanak, vagy a probléma újabb dimenzióit tárják fel. Az első és másodlagos mutatók az Unió közös indikátorainak tekinthetők, melyek előállítása minden tagországban kívánatos.

A *harmadlagos mutatók* közé olyan indikátorok tartoznak, melyekről a tagállamok maguk döntenek, és szerepeltetni kívánják saját Nemzeti Cselekvési Terveikben. Ezek segítik az elsődleges és másodlagos indikátorok értelmezését, hozzájárulnak egy-egy speciális részterület alaposabb megértéséhez. A mutatók e körének az is lehet a szerepe, hogy ötleteket adnak a közösségi módszertani fejlesztésekhez, és az elsődleges és másodlagos mutatók közül némelyik esetleges későbbi felváltásához.

Jövedelmi különbségek és szegénység Magyarországon – messze van Európa?

Elterjedt vélekedés, hogy a magyarországi keresetek és jövedelmek jóval alatta maradnak az átlagos uniós színvonalnak. Ennek vizsgálata vagy értékelése nem célja ennek az írásnak. Az EU korábban említett társadalmi indikátorai egy-egy országon belüli jövedelmi viszonyokat mérik, azaz nem az egyes országok összehasonlítására törekednek. Ez a megközelítés ahhoz a szakirodalomban igen elterjedt vélekedéshez kapcsolódik, mely azt vallja, hogy a szegénység „relatív”, azaz a szegénység elsősorban az adott társadalomban kialakult normától való eltérést jelenti, és így egy országon belüli jövedelmi különbségek vizsgálatával megragadható. Különösen elterjedt az ilyen relatív mutatók használata az ún. abszolút szegénységi mutatókkal szemben a fejlett országokban, ahol az alacsony jövedelem többé már nem vagy igen ritkán veszélyezteti az életben maradáást.

A relatív szegénység mérőszámait tekintve Magyarország nem áll kedvezőtlen helyzetben az Unióhoz képest: a szegénységi ráta 13%-os az EU 15 államának átlagos 16%-os értékéhez képest (ld. 3. táblázat). Ez azt jelenti, hogy Magyarországon a népesség 13%-ának van alacsonyabb jövedelme, mint a szegénységi küszöb, ami jelen esetben a nemzeti ekvivalens medián jövedelem 60%-a. Itt az ekvivalens jövedelem kifejezés arra utal, hogy a háztartás összes jövedelmének összevonása után tekintetbe vesszük a háztartás tagjainak számát. Ennek egy leegyszerűsített – de itt nem alkalmazott – esete az egy főre eső háztartási jövedelem, amikor minden egyes háztartástag azonos súlyt kap, azaz a háztartástagok számával osztjuk el a háztartási összjövedelmet. Mivel a fent említett szegénységi küszöb a nemzeti medián nagyságától függ, ezért a medián jövedelem növekedésével a szegénységi küszöb is automatikusan nő. Az ország átlagpolgárainak gazdagodásával együtt tehát megnőnek azok a minimális követelmények, amelyek a szegénység elkerülését jelentik.

A munkanélküliség szegénységi kockázata a legmagasabb valamennyi munkapiaci csoport között. A munkanélküliek között átlagosan 38%-os a szegények aránya mind Magyarországon, mind az Európai Unió 15 jelenlegi tagállamában átlagosan, míg ez az

arány csak 6-7% a munkavállalók között. Ennek oka, hogy a munkából származó jövedelmek az egyik legfontosabb jövedelemforrást jelentik a háztartások jövedelmek között, illetve az, hogy a munkanélküliségi ellátások jóval alatta maradnak a foglalkoztatás elvesztése előtti jövedelemnek. A társadalmi kirekesztés szempontjából további fontos kérdés, hogy a munkanélküliség mennyire koncentrálódik egyes háztartásokban, azaz a munkanélküliek családtagjai is gyakorta munkanélküliek-e vagy sem.

3. táblázat Alacsony jövedelműek aránya a leggyakoribb munkapiaci kategóriák és nemek szerint Magyarországon és az Európai Unió 15 országában átlagosan, %

	Magyarország			EU 15		
	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
Munkavállaló	7	7	7	6	6	6
Önálló	6	5	6	17	15	17
Munkanélküli	35	41	38	43	32	38
Nyugdíjas	8	9	9	15	19	18
Inaktív és egyéb	22	22	22	25	25	25
Összesen	13	14	13	14	17	16

Definíció: Alacsony jövedelműek aránya: a 16+ éves egyének részaránya, akik olyan háztartásban élnek, ahol az ekvivalens háztartási jövedelem a nemzeti ekvivalens medián jövedelem 60%-a alatt van

Vizsgált év: Magyarország: 2001; EU 15: 1997

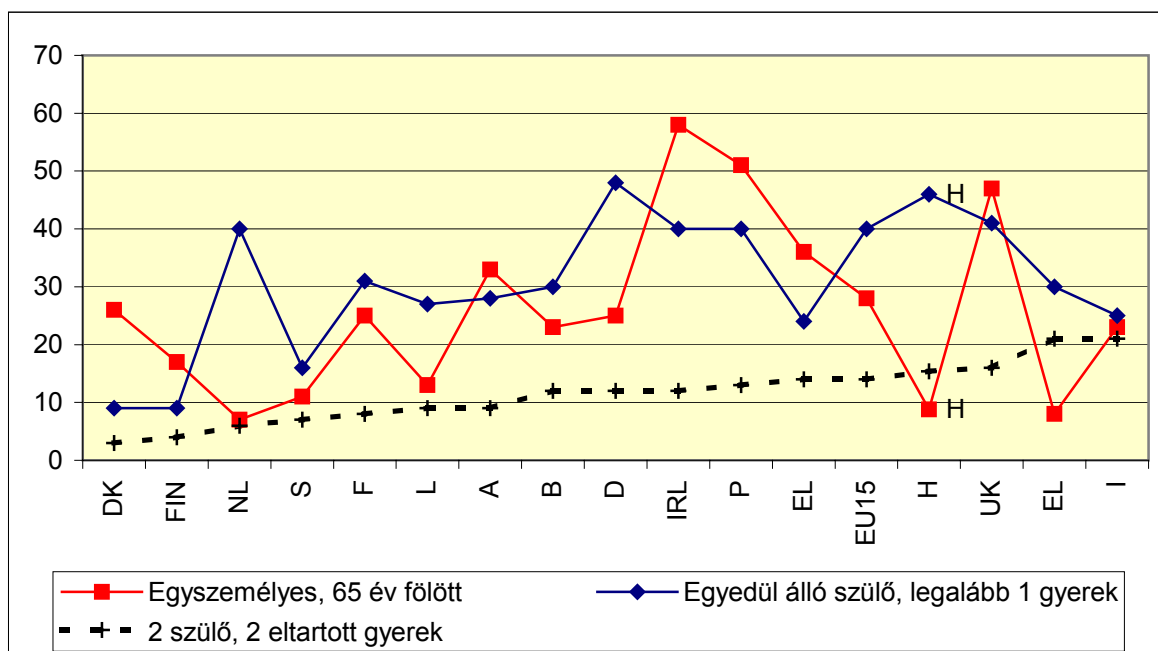
Forrás: (EU adatok: European Council, 2001; magyar adatok: Gál et al., 2003)

Az Unió átlagos értéke és Magyarország közötti legfontosabb különbség a szegénységi kockázatot illetően az, hogy az EU-ban magasabb az önálló - azaz a vállalkozók -, illetve a nyugdíjasok között a szegények részaránya. Az önállókra vonatkozó magyar adatokat némi óvatossággal kell kezelni az alacsony esetszám miatt. A nyugdíjas korcsoportra azonban bizonyosnak látszik, hogy *a relatív szegénység tekintetében a magyar nyugdíjasok jobb helyzetben vannak, mint átlagos európai uniós sorstársaik.* Ez utóbbi adat azonban nem mond semmit az abszolút jövedelmi különbségek kérdéséről.

Az egyes háztartási típusok relatív szegénységét vizsgálva megállapítható, hogy az egyes államok között jelentős a szórás a gyermekeket egyedül nevelők és az idős egyedülállók jövedelmi helyzetében, míg kisebb a „tipikus”, két szülőből és két gyerekből álló háztartások szegénységi rátájának országonkénti eltérése (ld. 1. ábra). Ennek fő oka valószínűleg az, hogy ez utóbbi háztartás típus rendelkezik a legtöbb munkapiaci jövedelemmel, és az állam jövedelemkiegyenlítő szerepe az előbbi kettő esetén kap nagyobb szerepet. A jövedelempótlásra vonatkozóan pedig lényegesen eltér az egyes országok gyakorlata, az állami szerepvállalás alapelveitől és bőkezűségétől függően.

Hazánkban a két szülőből és két gyerekből álló háztartások szegénységi rátája a 15 tagú EU átlagos értéke körül alakul. Az egyszemélyes, 65 év feletti háztartások szegénységi rátája valamivel alacsonyabb, az egyedülálló szülők szegénységi rátája azonban lényegesen magasabb az uniós átlagnál.

1. ábra Szegénységi ráta háztartás típus szerint Magyarországon és az EU15-ben

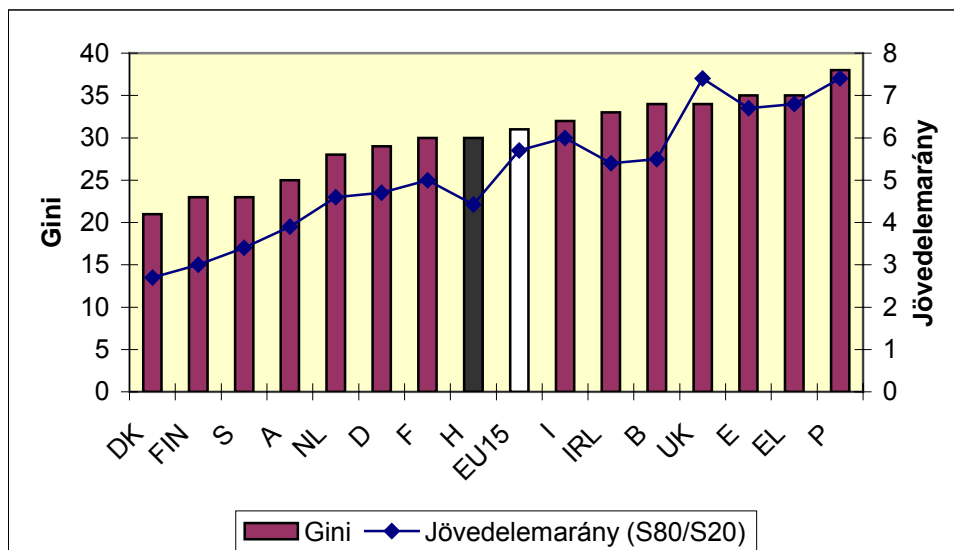
Forrás: (EU adatok: European Council, 2001; magyar adatok: Gál et al., 2003)

Megjegyzések: Szegénységi küszöb: a háztartási ekvivalens jövedelem mediánjának 60%-a. Vizsgált év: Magyarország: 2001; EU 15: 1997

Az 1. ábra jól illusztrálja azt is, hogy az egyes háztartástípusok szerint igencsak eltérő a szegénység mértéke Magyarországon. Az egyedülálló szülők körében mintegy háromszor annyian szegények, mint a két szülőből és két gyerekből álló „tipikus” családok között.

A jövedelemegyenlőtlenség rangsorában Magyarország középtájon helyezkedik el, amint azt a 2. ábra is mutatja. A Gini mutatóval mért egyenlőtlenség megközelítőleg az Európai Unió átlagnak felel meg. A jövedelem-eloszlás legfelső 20%-ának és a legalsó 20%-ának hányadosát mérő jövedelemarány tekintetében azonban kedvezőbb a helyzet, Magyarországot lényegesen kisebb egyenlőtlenség jellemzi, mint az Uniót általában.

2. ábra: Jövedelemegyenlőtlenség az Európai Unió országaiban és Magyarországon

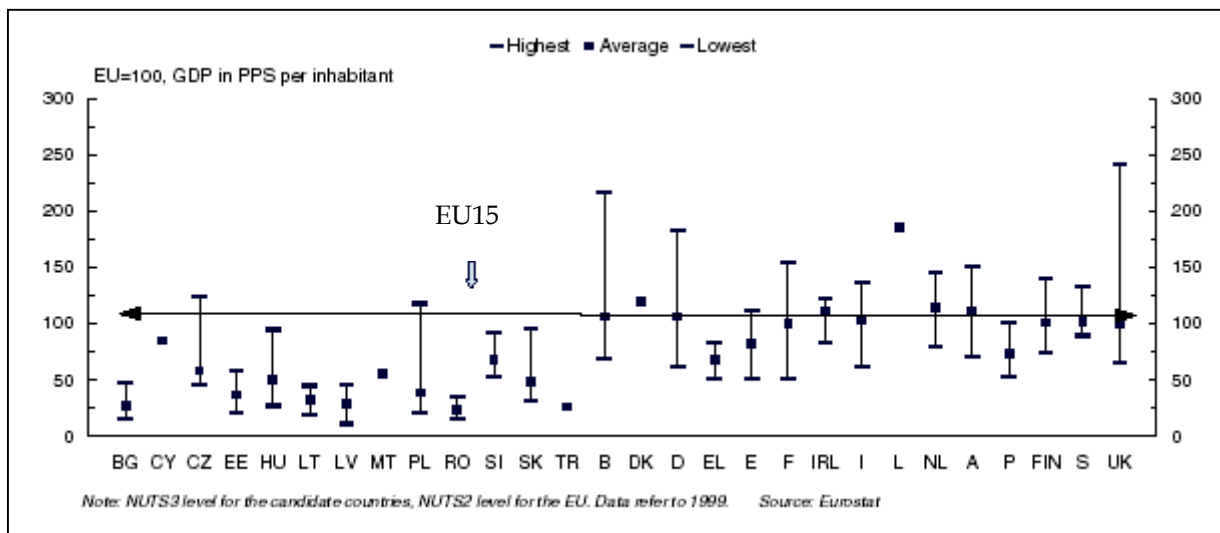
Forrás: (EU adatok: European Council, 2001; magyar adatok: Gál et al., 2003)

Megjegyzések: A jövedelemarány definíciója: a jövedelem-eloszlás felső 20%-ának jövedelme osztva az alsó 20% jövedelmével. Vizsgált év: Magyarország: 2001; EU 15: 1997

Ez a mérőszám azonban több szempontból is csak hozzávetőlegesnek tekinthető. Egyrészt azért, mert az EU adatok az Európai Háztartás Panel (ECHP) 1997-es hullámából származnak, míg a magyar adatok 2001-re vonatkoznak. Másrészt, a jövedelemarány bemutatott nagysága alacsonyabb lehet a tényleges

értéknél, ha jelentős a jövedelemeltitkolás a magasabb jövedelmű csoportok között. E problémának akkor van jelentősége az összehasonlítás szempontjából, ha a jövedelemeltitkolás mértéke különbözik az európai és a hazai felmérésekben.

3. ábra A GDP regionális különbségei a kibővített Európai Unióban, 1999

Forrás: (EURES, 2002, 160. o.)

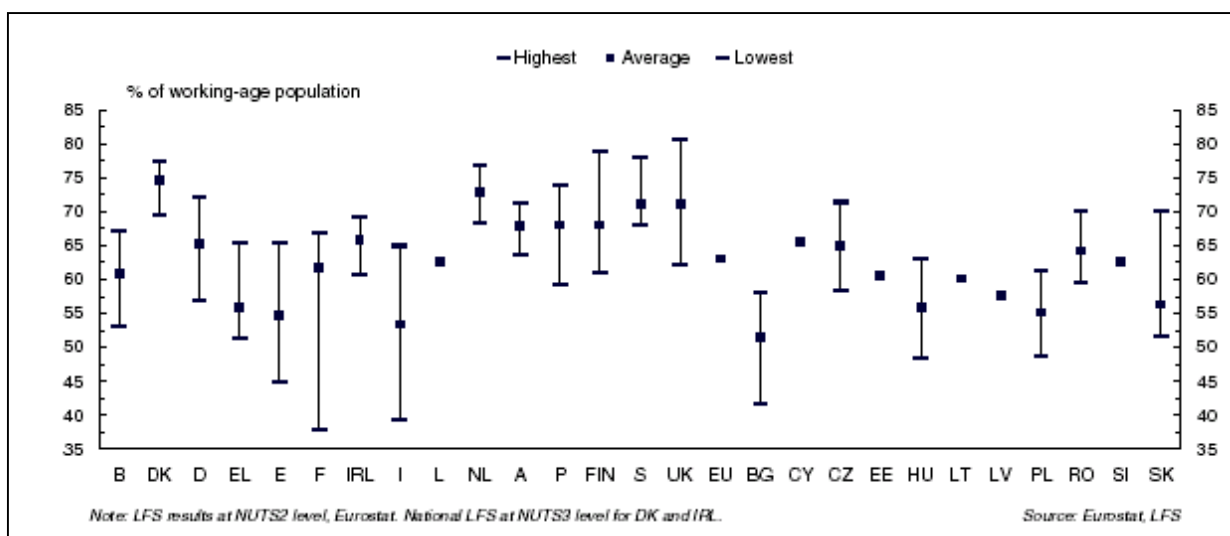
A GDP regionális különbségeit tekintve Magyarország kedvezőbb helyzetben van, mint Lengyelország, és a jelenlegi tagországok közül Belgium, Dánia és az Egyesült Királyság (ld. 3. ábra). A magyar diszparitás azonban meghaladja a svéd és az ír mértéket.

A foglalkoztatottság területi és szociális különbségei

A foglalkoztatottság szintje Magyarországon igen alacsony. Ennek fő oka, hogy a gazdasági átmenet idején jelentősen csökkent a foglalkoztatottak száma. Ezzel egyidőben nőtt ugyan a munka termelékenysége (Scharle, 2003), ami pozitívan értékelhető a gazdasági versenyképesség szempontjából, de ez a foglalkoztatottság csökkenés jelentős költségvetési többletterhet jelentett, egyrészt a csökkenő adóbefizetések, másrészt a növekvő szociális ellátási igények miatt. Ezért a bérterhek, a bért terhelő adók nagyságáról folytatott vita nem választható el a foglalkoztatottság szintjének alakulásától, mivel az adócsökkentés lehetősége szervesen összefügg az adózók számának alakulásával.

A társadalmi kohézió szempontjából problematikus a munkaerőpiacról való távolmaradás úgy általában, valamint ennek regionális aspektusai. A munkaképes korú népesség foglalkoztatási rátája Magyarországon 56% volt, szemben az EU átlagos 63%-os értékével. A magyar mutató különösen alacsony, ha figyelembe vesszük, hogy a lisszaboni csúcson megfogalmazott célkitűzés a 70%-os foglalkoztatási szint elérése 2010-re. Az 1999-től 2002-ig terjedő időszakban a magyar ráta meglehetősen stabil volt, így nincsenek a foglalkoztatás hosszú távú bővülésére utaló kedvező jelek. A foglalkoztatottság szintjének regionális eltérései jelentősek Magyarországon, de európai összehasonlításban nem kimagaslóak, amint az a 4. ábra is mutatja.

4. ábra A foglalkoztatottság szintjének regionális eltérései az Európai Unió országában és a csatlakozó államokban, 2001 (a 15-64 éves népesség körében)

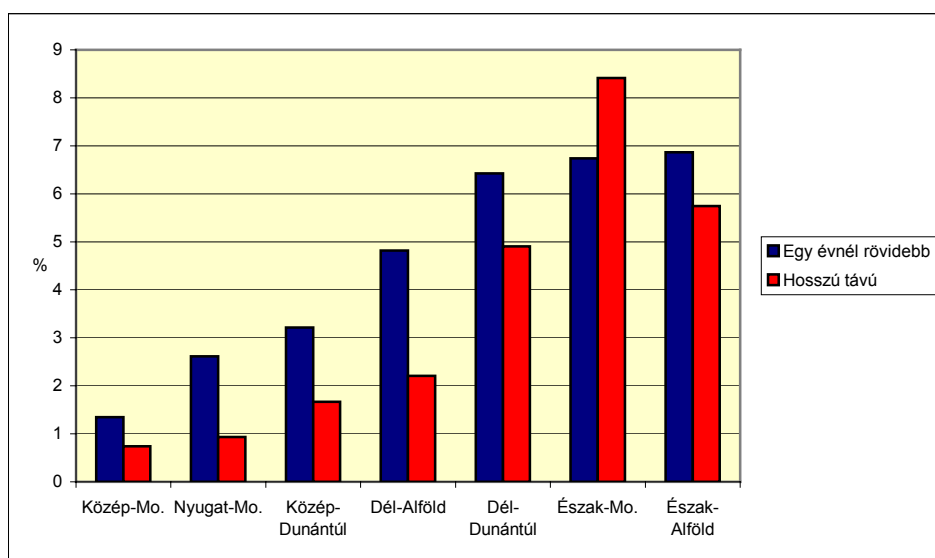
Forrás: (EURES, 2002, 158. o.)

A társadalmi kohézió és a munkaerőpiac rugalmassága szempontjából különösen nagy problémát jelent a hosszú távú munkanélküliség, hiszen a munka nélkül eltöltött idő hosszabbodásával csökken a munkapiacra való visszatérés esélye. A munkanélküliség például elavulttá teheti a speciális szakismereteket, emellett csökkenti az egyének társadalmi tőkéjét, így kevesebb lehetőségük nyílik ismeretségeik révén állásokról hírt kapni.

A hosszú távú munkanélküliséget ezért a társadalmi kirekesztés vagy kirekesztettség egyik legfontosabb mutatójának tekintik. A rövidebb és a hosszú távú munkanélküliség regionális eloszlása korrelál, azaz elsősorban azokban a régiókban magas a hosszú távú munkanélküliség, ahol a rövidebb távú munkanélküliség előfordulása is gyakori (ld. 5. ábra). Különösen kedvezőtlen a helyzet az Észak-Magyarországi régióban, ahol az egy éven túli regisztrált munkanélküliek aránya meghaladja a 8%-ot.

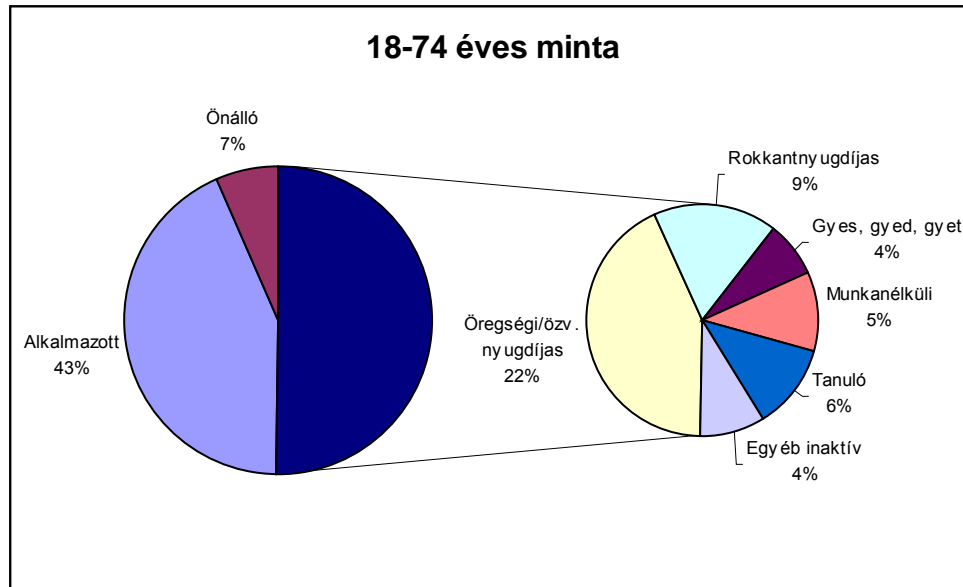
5. ábra Egy évnél rövidebb és hosszú távú munkanélküliségi ráták régióként Magyarországon, 2001

Forrás: saját számítások a KSH Munkaerő-felmérése (2001/4) alapján
Megjegyzés: 15-64 éves korú lakosság, regisztrált munkanélküliek

A KSH egy másik felmérése részletekkel szolgál a munkaerőpiacról való távolmaradás formáiról a 18-74 éves lakosság körében (figyelem, ez eltér az előző számítások lakossági mintájától!), mind a teljes népességre, mind specifikus csoportokra vonatkozóan (ld. 6. ábra). A teljes lakosság adatait vizsgálva figyelemre méltó az inaktív lakosság magas részaránya. A rokkantnyugdíjasok aránya 9%-os, ami különösen magas, mind az öregségi nyugdíjasok számával összehasonlítva, mind részarányát tekintve.

6. ábra A 18-74 éves lakosság megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2001

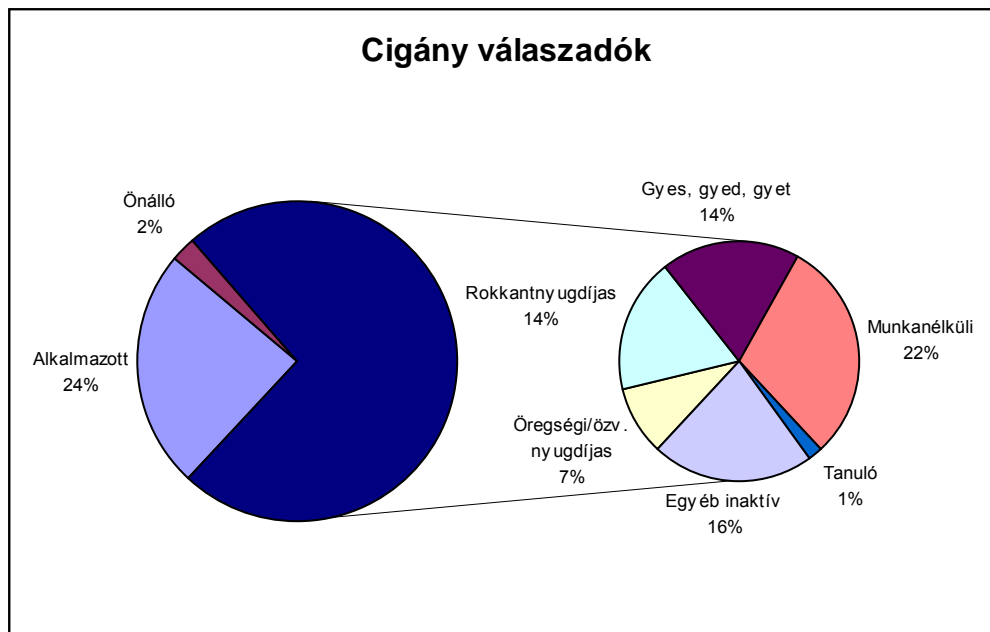

Forrás: KSH „Életünk fordulópontjai” vizsgálat 2001, N=16394

A cigány népességben lényegesen eltérő arányokat talált ezt a kutatás (lásd 7. ábra)⁵. A vizsgálat készítői hangsúlyozzák, hogy különös hangsúlyt fektettek a marginális csoportok mintában való megjelenítésére, de véleményem szerint mivel a roma rész minta csak mintegy 400 fős, így a továbbiakban közölt adatok csak jelentős hibahatárral közelítenek a teljes roma népességre jellemző adatokhoz. A cigányság földrajzi, területi jellegű problémáinak elemzésére például ez a felmérés nem ad kellő eligazítást.

⁵ A felmérésben azokat tekintik cigánynak, aki annak vallja magát. Ez a mérési módszer az egyik elterjedt módja az etnicitás azonosításának, de hátránya, hogy nem feltétlenül azonosít minden olyan embert romaként, akit a társadalom annak tart.

7. ábra A 18-74 éves roma népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2001

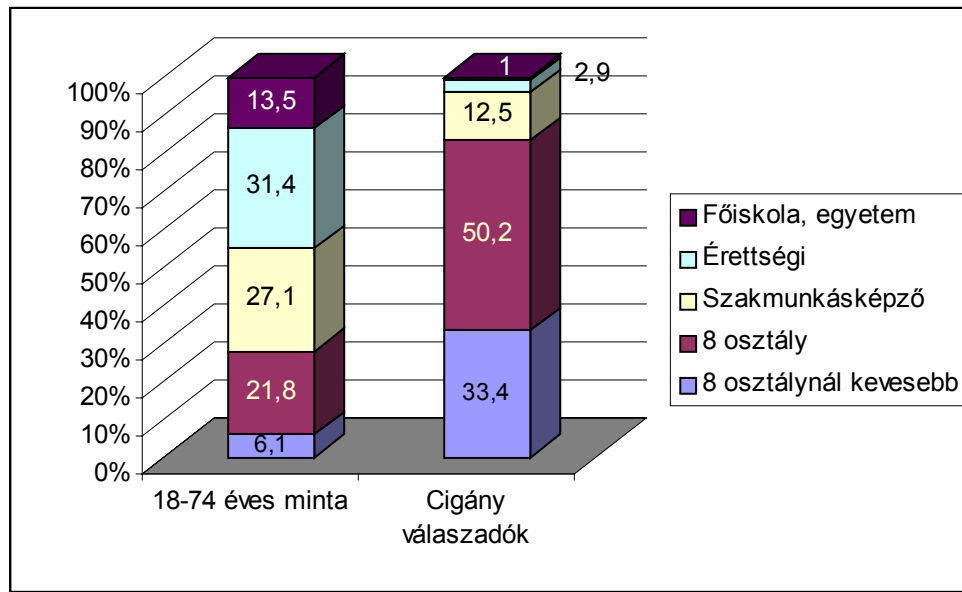
Forrás: KSH „Életünk fordulópontjai” vizsgálat 2001, N=414

A roma népesség gazdasági aktivitására jellemző, hogy lényegesen alatta marad az általános népesség aktivitásának. A 18-74 éves korú népesség 50%-os foglalkoztatottsági szintjéhez képest csupán 26%-os a cigányság foglalkoztatottsága. E népességcsoportban viszonylagosan alacsony az önállóak részaránya is. Az inaktív lakosság megoszlása részben tükrözi a cigányság eltérő demográfiai sajátosságait is, azaz hogy az idős korú lakosság részaránya alacsonyabb. Ezért körükben lényegesen alacsonyabb az öregségi, illetve özvegyi nyugdíjasok aránya.

A roma népesség fent bemutatott alacsony munkapiaci részvétele jelentős részben megmagyarázható az e csoportra jellemző alacsonyabb iskolázottsági szinttel (Kertesi, 1994; Kertesi, 1995). Az alacsony iskolázottságra vonatkozó korábbi adatokat megerősíti a KSH már említett felmérése is. Amint a 8. ábra is jelzi, a cigány népességnek mintegy 84%-a csak általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettségű, szemben a teljes népesség 28%-os rátájával. Elenyésző a felsőfokú végzettségűek aránya a cigányság köreiből: csak mintegy 1%-ra tehető. Ezekből az adatokból,

valamint az iskolázottság és a munkapiaci részvétel közötti feltárt összefüggésből következik, hogy a cigányság jelentős részének munkapiaci integrálása nem lehetséges a képzési rendszer alapvető reformja nélkül.

8. ábra A 18-74 éves lakosság, illetve ennek roma részcsoportjának iskolázottsága, 2001

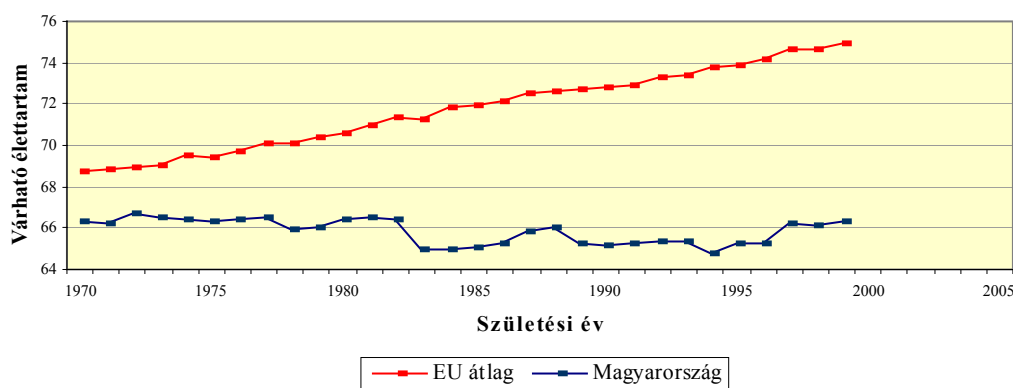

Forrás: KSH „Életünk fordulópontjai” vizsgálat 2001, N=16394 (ebből cigány válaszadó: 416)

Egészségi állapot

A magyar népesség általános egészségi állapotát jelző mutató, a várható élettartam kedvezőtlen alakulása jól ismert. A férfiak várható élettartama mintegy kilenc évvel marad el az EU átlagos értékétől. E területen a magyar lemaradás nem a gazdasági átmenet társadalmi hatásaival magyarázható, hiszen amint azt a 9. ábra is mutatja, itt egy több évtizedes kedvezőtlen folyamatról van szó.

9. ábra Férfiak születéskor várható élettartama

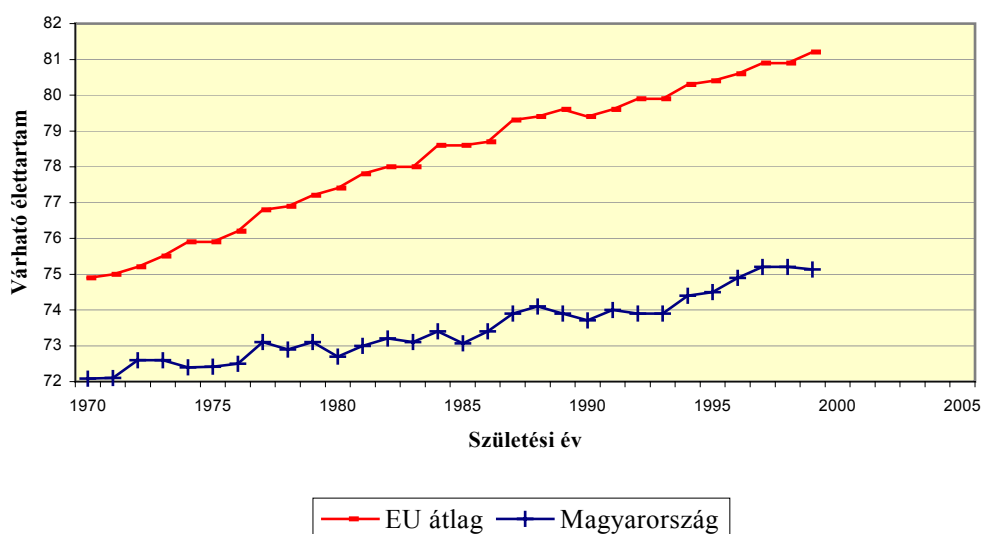

Forrás: Humán erőforrás-fejlesztés Operatív Program (FMM, 2003), 11. o.

A lemaradás számottevő a nők esetében is, amint azt a 10. ábrán láthatjuk. A szakadék mértéke mintegy 6 év – ennyivel tér el a magyar női várható élettartam az európai uniós átlagtól -, ami jelentős ugyan, de kisebb a férfiak esetén megfigyelhető különbségtől.

Ezek a meglehetősen általános mutatók is jelzik, hogy jelentős kormányzati tennivalók vannak az életminőség javítása érdekében. Ennek egyik, de nem kizárólagos tényezője az egészségügyi rendszer betegségmegelőző szerepének erősítése.

10. ábra Nők születéskor várható élettartama

Forrás: Humánerőforrás-fejlesztés Operatív Program (FMM, 2003), 11. o.

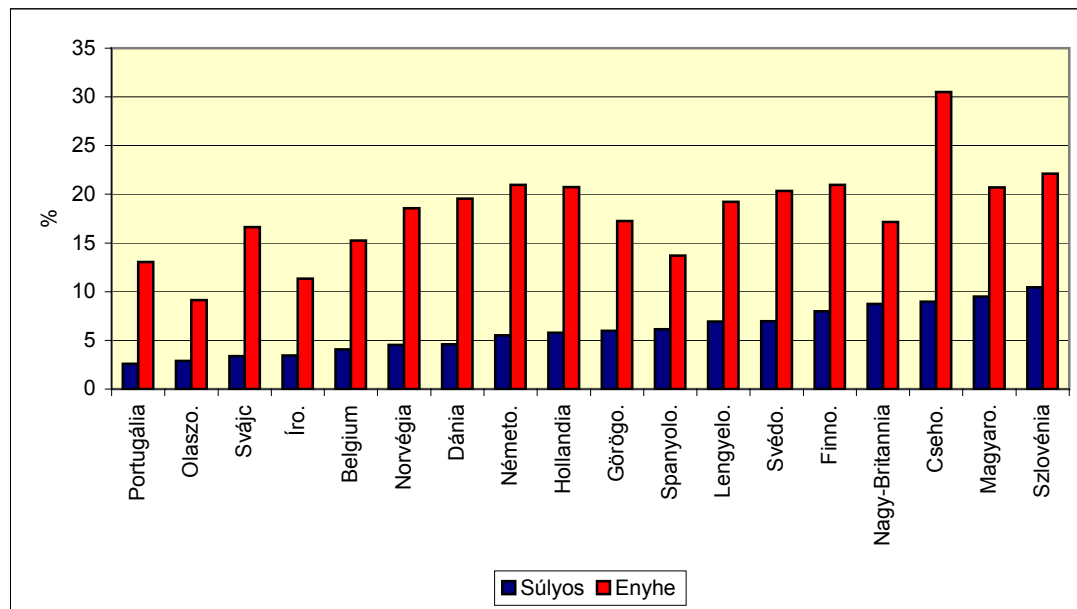
A várható élettartam azonban csupán egy meglehetősen általános jellegű mutató, lényeges lenne azt is vizsgálni, hogy milyen „minőségűek” az éveik (ezeket a szakirodalom „Quality adjusted life years”-nek nevezi), azaz milyen a hosszú távú betegségek, a mozgásszervi problémák gyakorisága.

Az egészségi állapot más mutatószámai szerint is igen rossz a helyzet Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. A European Social Survey 2002 itt bemutatott adatai 18 országról adnak tájékoztatást⁶. A mintavételi eljárás módszertani igényessége és a mintegy 35000-es mintanagyság biztosítja az egyes országok adatainak reprezentativitását. Amint azt a 11. ábra mutatja, Magyarországon igen magas, 9.5% a súlyos, *a napi életvitelt komolyan akadályozó egészségi problémák előfordulása* a felnőtt lakosságon belül. Emellett a népesség további mintegy 21%-a számol be enyhébb, de szintén a napi életvitelt akadályozó egészségi problémákról. Ezzel sajnálatos módon a vizsgált 18 európai ország közül az egyik

⁶ A teljes adatállományban szerepel Izrael és Luxemburg is, ezeket azonban kizártuk, mint nem európai, illetve nem tipikus európai államot.

legrosszabb helyet foglaljuk el, Csehország és Szlovénia társaságában.

11. ábra. A napi tevékenységet gátló betegség vagy fogyatékoság előfordulása egyes európai országokban, 2002

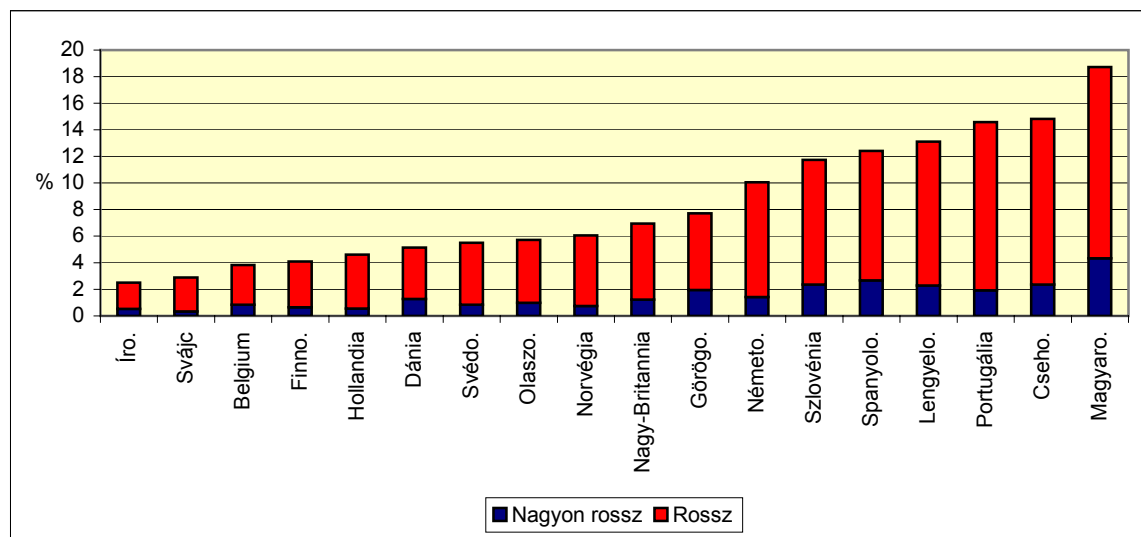
Megjegyzések: „Korlátozza-e bárhogy is napi tevékenységei végzésében tartós betegség vagy fogyatékoság vagy mentális egészségi probléma?”
Válaszok: (1) igen, nagyon, (2) igen, bizonyos mértékben, (3) nem. Az (1) választ az ábrán „súlyos”, a (2)-t pedig „enyhe” jelzi.

Súlyozott gyakoriság az adott ország népességének százalékában

Forrás: saját számítások a European Social Survey 2002/2003 alapján, mintanagyság: 34426

Az egészségi állapot mérésére elterjedt további mutató, a *szubjektív egészség* is hasonlóan kedvezőtlen nemzetközi összehasonlításban. A válaszadók 4.3%-a véli úgy, hogy általános egészsége nagyon rossz, és további 14.4%-a tartja egészségét rossznak (ld. 12. ábra). Összehasonlításként: a nagyon rossz egészségű lakosság aránya szinte valamennyi nyugat- és dél-európai országban 2% alatt marad, azaz még a felét sem éri el a magyar arálynak. Az EU tagállamok átlagánál lényegesen rosszabb a helyzet a többi csatlakozó államban, Lengyelországban, Szlovéniában és Csehországban, de még az ezekben megfigyelt érték is lényegesen alatta marad a magyar mutatónak. Magyarország sereghajtó a vizsgált európai országok között.

12. ábra Szubjektív egészségi állapot egyes európai országokban, 2002

Megjegyzések: „Milyen az általános (fizikai és mentális) egészsége?”
Lehetséges válaszok: nagyon jó, jó, átlagos, rossz, nagyon rossz
Forrás: saját számítások a European Social Survey 2002/2003 alapján,
mintanagyság: 34515
Súlyozott gyakoriság az adott ország népességének százalékában

Az eddigiekben ismertett tényfeltárás nem adott, nem adhatott teljes képet a társadalmi kohézió valamennyi aspektusáról. Elsősorban a jövedelmi és a munkapiaci helyzetre összpontosított, részben ezek fontossága, részben pedig módszertani egyértelműsége miatt. Ezek mérését ugyanis az EU részletesen szabályozza a közös társadalmi indikátorok leírásakor. További érdekes szempontokat vehet fel az alábbi mutatók vizsgálata egy esetleges jövőbeli tényfeltáró vizsgálatban:

- képzési hiányosságok, alacsony iskolázottság,
- lakáskörülmények,
- társas kapcsolatok,
- civil társadalmi és politikai aktivitás.

Az alaposabb tényfeltáráshoz, illetve különösen az *ok-okozati kapcsolatok* meghatározásához szükséges a statisztikai adatok bővítése, minőségének javítása. Különösen nagy problémát okoz az ún. *panel adatok hiánya*, melyek egy-egy egyén helyzetének követésével lehetővé tennék többek között például a jövedelmi mobilitás vizsgálatát, azaz a tartós szegénység azonosítását.

Jóléti politika és állampolgári elégedettség

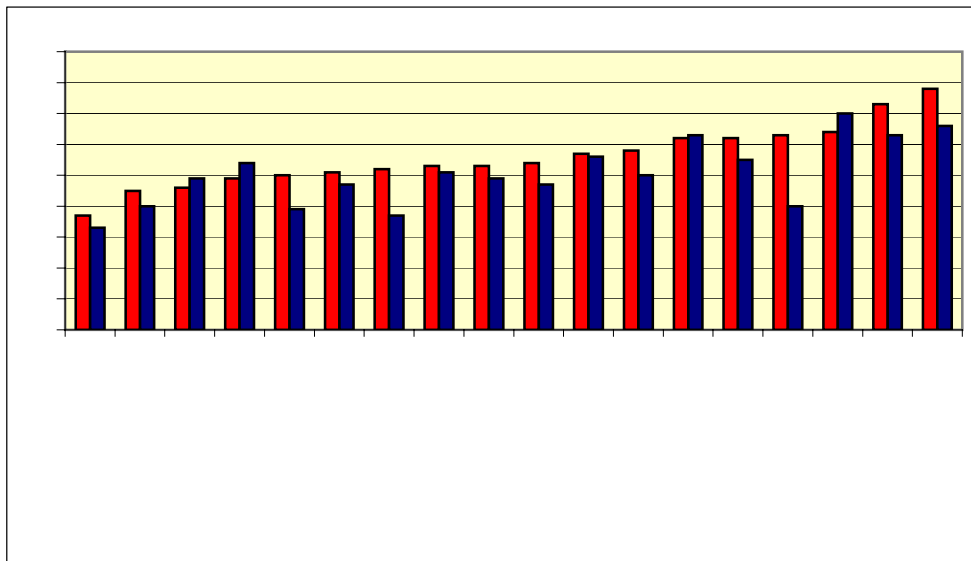
A jóléti politikák sikerességének és hatékonyságának mérésére egy lehetséges, de távolról sem a legátfogóbb vagy a legfontosabb mutató az állampolgárok elégedettsége. Mégis, a rendelkezésre álló adatok adhatnak némi támpontot az egyes politikák értékelésére.

A szubjektív jólét leírására kérdőíves felmérést ismereteink szerint először George Gallup készített 1946-ban az Egyesült Államokban, majd pedig amerikai társadalomtudósok kezdtek neki elsőként a téma statisztikai módszerekkel való elemzésének (Bradburn, 1969; Cantril, 1965; Gurin et al., 1960). Számos tanulmány konklúziója, hogy az objektív életkörülmények és az azok szubjektív értékelése közötti kapcsolat meglehetősen gyenge (pl. Allardt, 1977; Campbell et al., 1976). Ez sokakban alapvető kételyeket ébresztett a szubjektív mutatók – azaz olyan mutatók, ahol az egyes emberek a saját helyzetüket értékelik – értelmezésével és használhatóságával kapcsolatban. Az utóbbi évek pszichológiai és közgazdasági kutatásai azonban egyértelműen bizonyították, hogy az objektív és a szubjektív mutatószámok között jól mérhető, szisztematikus kapcsolat van, és jelentős lépéseket tettek e kapcsolat jellegének leírására (Clark és Oswald, 1994; Di Tella et al., 2001). A magasabb jövedelmű csoportok például elégedettebbek egy-egy országon belül, és elégedettek azok is, akik jövedelmi helyzetük javulására számítanak (Lelkes, 2002; Lelkes, 2003). A pénz és elégedettség közötti pozitív korreláció úgy is fennmarad, ha kiszűrjük az elégedettségre ható más tényezők, mint például a munkapiaci helyzet, az életkor vagy a családi állapot hatását. Emellett a pszichológiai irodalom által feltárt, a mutatók konzisztenciájára és időbeli stabilitására vonatkozó eredmények igazolják a szubjektív mutatók használatának indokoltságát.

A European Social Survey 2002-es felmérése két állami jóléti szolgáltatás, az oktatás és az egészségügy helyzetével kapcsolatos véleményeket térképezi fel. A vizsgált európai országok közül Magyarországon az oktatás megítélése a középmezőnynél valamivel kedvezőtlenebb, az *egészségügyi ellátás átlagos értékelése azonban az egyik legrosszabb* (ld. 13. ábra). Mindössze Portugáliában és Írországban vélekednek az állampolgárok hasonlóan negatívan az egészségügyi ellátás helyzetéről, mint Magyarországon.

Magyarországon a 0-tól 10-ig terjedő skálán az egészségi ellátás helyzete átlagosan 3.3, vagy más mutatószámot használva az állampolgárok 62%-a adott a középértéket jelentő 5-nél alacsonyabb értékelést (ld. 14. ábra). Azaz elmondható, hogy a vizsgált magyar népesség többsége kisebb vagy nagyobb mértékben elégedetlen az egészségügyi ellátással.

13. ábra Az oktatással és az egészségi ellátással helyzete az állampolgárok szerint egyes európai országokban, 2002

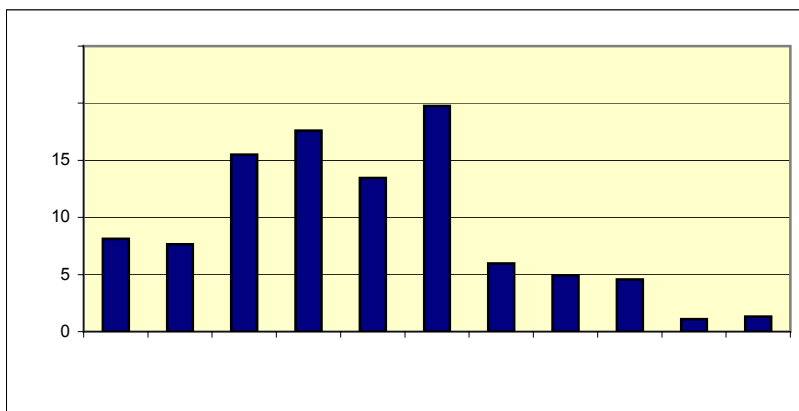
Megjegyzések: „Mit gondol az oktatás/egészségügyi ellátás helyzetéről manapság az országban?” Válaszok 0-tól 10-ig terjedő skálán, ahol 0 „nagyon rossz”, 10 pedig „nagyon jó”.

Átlagos értékek országonként

Súlyozott átlag (a súlyok a minta torzításait küszöbölik ki, így biztosítják az egyes országokon belüli reprezentativitást)

Forrás: saját számítások a European Social Survey 2002/2003 alapján, mintanagyság: 34103

14. ábra Az egészségügyi ellátás helyzete Magyarországon az állampolgárok szerint, 2002

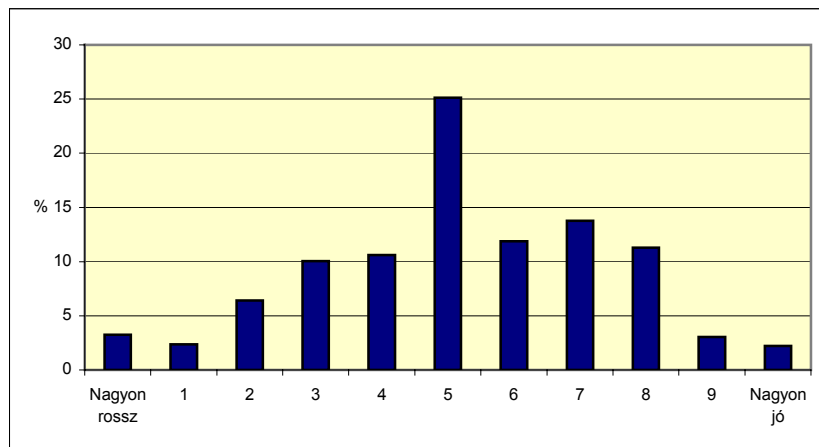

Megjegyzés: „Mit gondol az egészségügyi ellátás helyzetéről manapság az országban?” Válaszok 0-tól 10-ig terjedő skálán, ahol 0 „nagyon rossz”, 10 pedig „nagyon jó”.

Forrás: saját számítások a European Social Survey 2002/2003 alapján, mintanagyság: 1659

Az oktatás helyzetét inkább jónak, mint rossznak ítélik az állampolgárok. Az átlagos elégedettségi érték 5.2 a 0-tól 10-ig terjedő skálán, azonban ennél több információt szolgáltat az elégedettségi jelzőszámok mintán belüli eloszlása. Amint azt a 15. ábra is jelzi, ez az eloszlás lényegesen jobban közelít a normális eloszláshoz, mint pl. az egészségügy esetén. A legtöbben sem jónak, sem rossznak nem tartják az oktatás helyzetét, de többen vannak azok, akik jónak tartják, mint azok, akik rossznak. Háromból egy ember gondolja az oktatás helyzetét rossznak (azaz 0 és 4 közötti értéket jelölt meg), ami csak mintegy fele az egészségüggyel elégedetlenek körének.

15. ábra Az oktatás helyzete Magyarországon az állampolgárok szerint, 2002

Megjegyzés: „Mit gondol az oktatás helyzetéről manapság az országban?” Válaszok 0-tól 10-ig terjedő skálán, ahol 0 „nagyon rossz”, 10 pedig „nagyon jó”.

Forrás: saját számítások a European Social Survey 2002/2003 alapján, mintanagyság: 1481

A fent ismertetett mutatók azonban nem tehetők meg a jóléti szolgáltatások vagy egyes intézkedések kizárólagos értékmérőinek. Ennek oka elsősorban pszichológiai jellegű. Nem egyértelmű, hogy az egyes emberek mit értenek a skála végpontjai – a 0 és 10-es értékek – alatt. Valószínűsíthető, hogy nem „pusztán” az említett szolgáltatások jelenlegi állapotát mérik, hanem azok változását, illetve azt, hogy arról a változásról milyen személyes élményeik vannak. Nem tudjuk ugyanakkor, hogy a múltbeli állapotok értékelése milyen súllyal szerepel a jelenre vonatkozó válaszadásban, illetve, hogy ennek van-e egyes emberekre vagy társadalmi csoportokra jellemző sajátossága, ami összességében e múltbeli adatok számbavételében „torzítást” okozna. Ezért egy átfogó értékelés kialakításához szükség van a szolgáltatások minőségének más mérőszámaira is.

Jóléti politika új hangsúlyokkal

Milyen a társadalmi kohéziót és versenyképességet segítő jóléti politika? A társadalmi kirekesztés problémájáról való gondolkodás jár-e gyakorlati szociálpolitikai következménnyel? Más szóval, szükség van-e új jóléti politikára, és ha igen, mik ennek az elemei?

A jóléti politika nem korlátozódhat csupán a szükségét szenvedők *aktuális jövedelmi* helyzetének javítására. Először is, nem elegendő, hogy „aktuális” legyen, azaz az adott időpontban fellépő szükségletek vizsgálatával megelégedjen. Tekintettel kell lenni a tartósan hátrányos helyzetben élőkre is, számukra ugyanis a társadalmi integráció lehetősége már más szociálpolitikai eszköztárral javítható. Másodszor, nem lehet a jóléti politika kizárólag jövedelempolitika. A nemzetközi és (a kevés) hazai tényfeltáró irodalom szerint a szegénység és más, hátrányos helyzet közötti átfedés csupán részleges. Más szóval, a társadalmi kirekesztettség problémája „több dimenziós”. Ebből az következik, hogy a jövedelmi helyzet javítása nem szükségszerűen oldja meg a társadalmi kirekesztettség problémáját. Például, az alacsony jövedelműek között általában jellemzőbb a politikai aktivitás hiánya, de a szegények politikai aktivitásának növelésére nem a jövedelem átcsoportosítás a legmegfelelőbb eszköz (Hills, 2002). Hasonló, célzott intézkedést igénylő probléma lehet a területi polarizáció, vagy a nagyvárosi „gettósodás” is, melyek a terület- és lakásfejlesztési intézkedések összehangolását teszik szükségessé. Emellett Magyarországon indokoltnak tűnik például egy speciális, romákra vonatkozó képzési reform, amely elősegítené munkapiaci integrációjukat. A társadalmi kirekesztés vagy kirekesztettség fontos jellemzője az egyének hátrányos helyzetének esetleges halmozódása, ami szükségessé teszi *a különböző típusú állami intézkedések összehangolását*. Összességében: szükség van tehát egy változatos szociálpolitikai eszköztárra, valamint *a jövedelem-újraelosztás és más jóléti politikák összhangjára*.

A társadalmi integrációt segítő jóléti politika célja nem pusztán a létrejött hátrányos helyzet felszámolása, hanem annak *megelőzése* is. Ez egy olyan aktív jóléti államot jelent, amelyik nem pusztán a „vesztesekkel” törődik, hanem aktív „befektetőként”

segíti a jóléti társadalom létrejöttét (Giddens, idézi: Hills, 2002, 231. o.). E két törekvés azonban akár egybe is eshet. Brit elemzések szerint például a gyermekszegénység felszámolása nem pusztán az aktuális anyagi nélkülözésre hat, hanem hatással van következő generáció szegénységére is.

A társadalmi kirekesztettség mint újonnan vizsgált probléma sajátossága tehát, hogy különös hangsúlyt fektet a társadalmi kirekesztettség „dinamikus” jellegére, azaz a hátrányos helyzet fennállásának tartósságára, illetve annak „több dimenziós” jellegére, azaz a problémák halmozódására. A társadalmi kohéziót segítő „új jóléti politika” fő jellemzői tehát röviden így foglalhatók össze:

- Nem elsősorban a jövedelem újraelosztásra összpontosít, hanem a jóléti szolgáltatások minőségére is. A szolgáltatások „minőségének” kritériuma, hogy mennyire segítik a társadalmi integrációt, ezen belül különösen a munkapiaci részvételt.
- „Ráfordítás” helyett „eredmény” szemlélet, azaz nem pusztán az állami kiadások nagyságrendjét figyeli, hanem azok hatékonyságát és azok társadalmi hatását is nyomon követi. (Ennek alapját tényfeltáró, hatáselemző vizsgálatok teremtik meg.)
- Igyekszik összehangolni az egyes *szakpolitikai intézkedéseket* a „halmozottan” hátrányos helyzet felszámolása érdekében.
- A civil társadalom bevonására is törekszik

További vizsgálódási lehetőségek

1. *Az egyes jelenlegi pénzbeli jóléti támogatások és az adórendszer ösztönzési hatásainak vizsgálata.*

Az ilyen vizsgálat célja, hogy azonosítsa a munkavállalás akadályait, és így megalapozza a foglalkoztatottság növelését célzó állami intézkedéseket.

2. *A társadalmi kirekesztés hosszú távú dinamikájának vizsgálata.*

Cél az összefüggések feltárása után olyan intézkedések kidolgozása, melyek növelik a társadalmi mobilitást, más szóval csökkentik a hátrányos helyzet átörökítési kockázatát.

3. *A társadalmi kirekesztés regionális és területi aspektusainak vizsgálata.*

A hátrányos helyzetű régiók, települések, városrészek azonosítása, az e területeken előforduló foglalkoztatottsági, iskolázottsági és a helyi szolgáltatásokhoz való hozzáféréssel kapcsolatos problémák elemzése. A cél az e területeken élő lakosság társadalmi integrációja, ezáltal a munka termelékenységének javítása.

1. sz. függelék: A segélyek munkapiaci ösztönző hatása

F1. ábra: A segélyek ösztönzési hatásai

Segélyhatások*	Hatása			Releváns-e a munkanélküli segélyezésen kívüli tágabb összefüggésben	
	a segélyre jogosultak munkakínálatára	a nem jogosultak	a munka iránti keresletre		a munka-nélküliségre
1. A segély elmozdítja a szabadidő-jövedelem költségvetési korlátot	csökkenti (-), de az aktivitást (a munkaerő-piaci részvételt) változatlanul hagyja			növeli (+)	igen
2. A segély miatti adó - a bérjárulék - eltolja a munkaerő-keresleti görbét (balra, lefelé)			csökkenti (-)	növeli (+)	amennyiben a segélyeket a béreket terhelő adókból finanszírozzák
3. A segély emeli az elfogadási bérküszöböt (reservation wage) és ezen keresztül növeli a munkanélküliség időtartamát	A segélyen lévők alacsony bérek melletti kínálatát csökkenti (-)			növeli (+)	igen
4. A segély növeli a munkára ösztönzéshez szükséges bér szintjét			az ösztönzéshez szükséges magasabb bérek miatt a vállalatok csökkentik munkaerő-keresletüket (-)	növeli (+)	igen
5. Jövedelemnövekedés esetén a (jövedelemteszthez kötött) segély elvesztése miatt 100 % körüli határadókulcs lép fel - "szegénységi csapda"	csökkenti (-)			növeli (+)	igen
6. A segély növeli az állásajánlatok beérkezésének sűrűségét** a nem segélyezett körében				a nem segélyezett körében csökkenti (-)	igen (kevésbé)
7. A segély növeli a keresési ráfordítást és a keresés hatékonyságát (és ezen keresztül az állásba lépés valószínűségét)				a segélyezett körében csökkenti (-)	nem (?)
8. A segély emelése a jogosultság megszerzésére ösztönöz: vonzóbbá teszi a foglalkoztatást az inaktivitással és - bizonyos helyzetekben - a munkanélküliség folytatásával szemben		növeli		csökkenti (-)	nem (csak társadalombiztosítási jellegű ellátásokra releváns)

*/ A hatások elnevezése a táblázatban nem minden esetben azonos a Köllő - Semjén, 1995 tanulmányban használt elnevezésekkel. A hatások sorrendisége is eltér a tanulmányban szereplő sorrendtől

**/ Ha a segély emelése növeli az elfogadási bérküszöböt, és a visszautasított állásajánlatok számát a segélyezett munkanélküliek körében (és az állásajánlat exogén), akkor ceteris paribus (anélkül, hogy összességében a munka iránti kereslet változna) megnövekszik az állásajánlatok beérkezésének sűrűsége a nem segélyezett munkanélküliek körében. Az ö rezervációs bérüket a segély nem érinti, ezért körükből többen fognak elhelyezkedni.

Forrás: (Semjén, 1996, 849. o.)

2. sz. függelék: A társadalmi kirekesztéssel kapcsolatos intézkedések finanszírozása az EU-ban

A társadalmi kirekesztés témájának fontosságát az egyes tagállamok, illetve a tagjelöltek körében lényegesen befolyásolja, hogy az Unió milyen forrásokat különített el e célokra. A csatlakozást követően a Strukturális Alapok, ezen belül különösen az Európai Szociális Alap játszik majd döntő szerepet a foglalkoztatás és a humánerőforrás-fejlesztés területén (ld. F2. táblázat). A Szociális Alap - melynek összes forrása eléri a 65 milliárd eurót 2000-2006-ra - képes tehát majd e célok eléréséhez a legnagyobb támogatást nyújtani. Emellett a társadalmi kirekesztés elleni intézkedések kapcsolódhatnak több más területen rendelkezésre álló forrásokhoz is. Egy ilyen lehetőség az EQUAL nevű közösségi kezdeményezés (Community Initiative). A közösségi kezdeményezés elnevezés egy, a Bizottság saját hatáskörében meghatározott támogatási célra utal, melynek sajátossága, hogy nem szerepel a négy strukturális alap célkitűzései között. Az EQUAL a munkaerő-piaci egyenlőtlenségek és a diszkrimináció bármely formája elleni új eszközökkel való küzdelmet támogatja. Előirányzott összege a 2000 és 2006 közötti időszakra 3 milliárd euró. A program annyiban tér el a Szociális Alaptól, hogy hangsúlyt fektet az innovációra és megköveteli a nemzetek közötti együttműködést. Kifejezetten a közösségi Akció Program finanszírozására - azaz a tagállamok közötti „nyitott együttműködés” támogatására - 75 millió euró áll rendelkezésre a fenti ötéves időszakra.

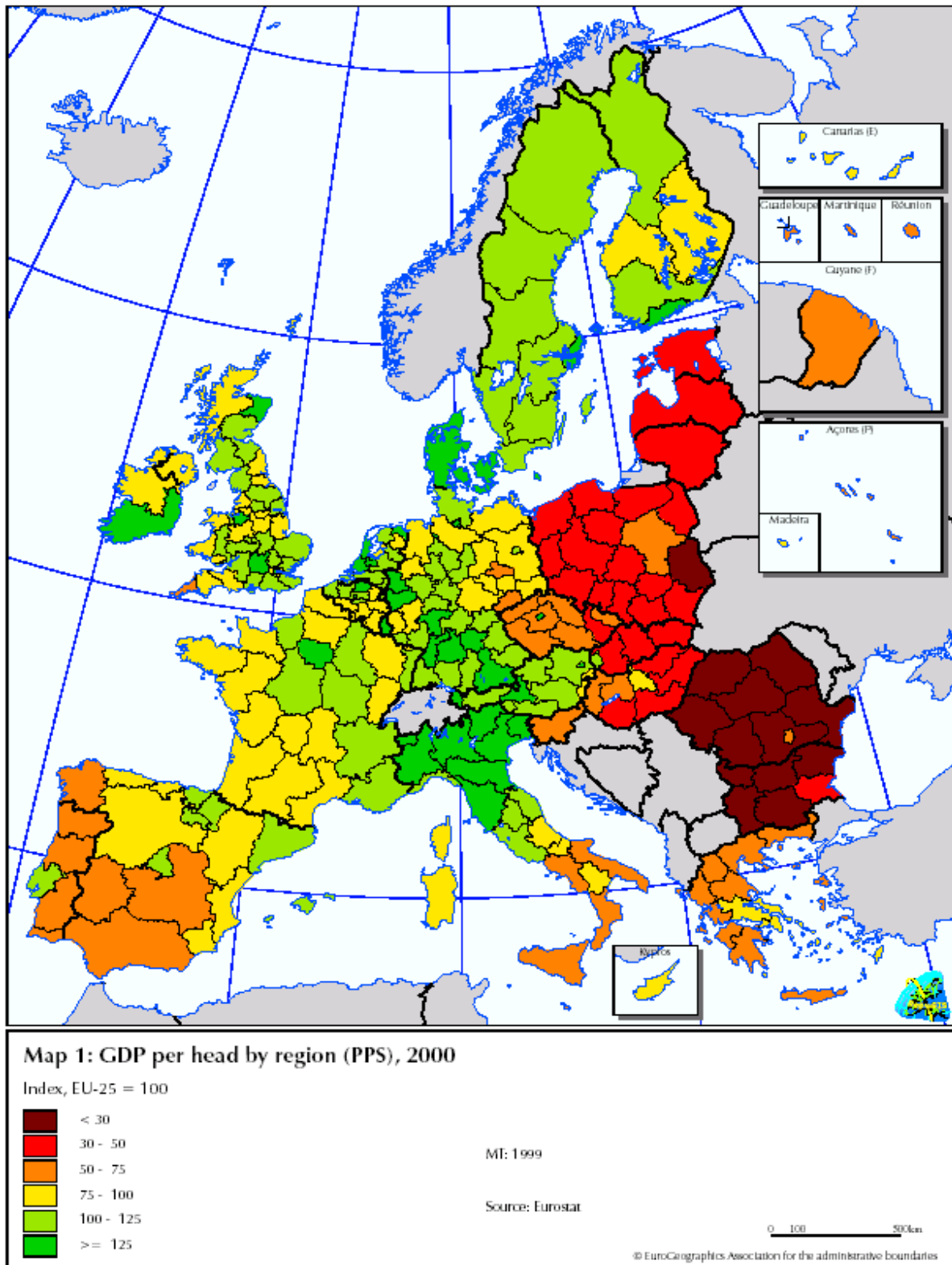
F2. táblázat Az EU Strukturális Alapok célkitűzései és forrásaik megoszlása, 2000-2006

<i>Strukturális Alapok</i>	<i>100%=195 milliárd euró</i>	<i>Célja</i>
Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA)	46,9%	régiós különbségek és hátrányok csökkentése; főbb területei: egyenlőtlenségek csökkentése, elmaradt régiók gazdasági és társadalmi átalakulásának segítése
Európai Szociális Alap (ESZA)	33,5%	a foglalkoztathatóság javítása, vállalkozói készségek fejlesztése, esélyegyenlőség támogatása, humán erőforrás beruházások
Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Orientációs része (EMOGA)	17,4%	mezőgazdasági versenyképesség javítása, a vidék népességmegtartó erejének támogatása, a természetes környezet, kulturális örökség megóvása, stb.
Halászati Orientációs Pénzügyi Alap (HOPE)	2,2%	halászat és természeti erőforrások egyensúlyának biztosítása, halászati struktúrák modernizálása, stb.

Forrás: (Oross, 2003)

Összességében mindez tehát azt jelenti, hogy a *közösségi források döntő hányadánál a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem mint cél csak közvetetten jelenik meg*. Emellett e területen is érvényesül az az általános uniós elvárás, hogy az intézkedések megvalósításának forrását részben az Unió különböző alapjai, részben pedig a tagállamok saját költségvetése kell, hogy adja.

3. sz. függelék: Egy főre jutó GDP szintje régióként 2000-ben, PPP

Forrás: Commission of the European Communities: Second progress report on economic and social cohesion (30 January 2003)

Hivatkozások

- Allardt, E. [1977]: On the relationship between objective and subjective predicaments. Megjelent: Research Reports, No. 16. Research Group for Comparative Sociology, University of Helsinki, Helsinki.
- Arjona, R., Ladaique, M. és Pearson, M. [2002]: Social Protection and Growth. OECD Economic Studies. 35 sz.
- Atkinson, A. B. [1995]: The welfare state and economic performance. National Tax Journal, 48. évf. 171-198. o.
- Atkinson, A. B., Cantillon, B., Marlier, E. és Nolan, B. [2002]: Social Indicators: the EU and Social Inclusion. Oxford University Press, Oxford.
- Barry, B. [2002]: Social exclusion, social isolation and the distribution of income. Megjelent: *J. Hills, J. Le Grand és D. Piachaud* (szerk.). Understanding Social Exclusion. Oxford University Press, Oxford.
- Bradburn, N. M. [1969]: The structure of psychological well-being
- Burchardt, T., Le Grand, J. és Piachaud, D. [2002]: Degrees of exclusion: developing a dynamic, multidimensional measure. Megjelent: *J. Hills, J. Le Grand és D. Piachaud* (szerk.). Understanding Social Exclusion. Oxford University Press, Oxford.
- Campbell, A., Converse, P. E. és Rodgers, W. L. [1976]: The Quality of American Life. Perceptions, Evaluations, and Satisfaction. Russel Sage Foundation, New York.
- Cantril, H. [1965]: The Pattern of Human Concerns. Rutgers University Press, New Brunswick, N.J.
- Clark, A. E. és Oswald, A. J. [1994]: Unhappiness and unemployment. The Economic Journal, 104. évf. 424 sz. 648-659. o.
- Danziger, S., Haveman, R. és Plotnick, R. [1981]: How income transfer programs affect work, savings, and the income distribution: a critical review. Journal of Economic Literature, 19. évf. 3 sz. 975-1028. o.
- Di Tella, R., MacCulloch, R. J. és Oswald, A. J. [2001]: Preferences over inflation and unemployment: evidence from surveys of happiness. American Economic Review, 91. évf. 1 sz. 335-341. o.
- Esping-Andersen, G. [1990]: The Three Worlds of Welfare Capitalism. Polity, Cambridge.
- EURES. [2002]: Employment in Europe 2002. European Communities, Luxembourg.
- European Commission. [2000]: Lisbon European Council, 23-24 March 2000. Presidency Conclusions. http://europa.eu.int/comm/off/index_en.htm.
- European Council. [2001]: Draft Joint Report on Social Exclusion.15223/01. European Council, Brussels.
- . [2002a]: Decision No 50/2002/EC of the European Parliament and of the Council of 7 December 2001 establishing a programme of Community action to encourage cooperation between Member States to combat social exclusion. Official Journal of the European Communities, 12.1.2002. évf. 1-7. o.

- . [2002b]: Fight against poverty and social exclusion: common objectives for the second round of National Action Plans.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/counciltext_en.pdf, Brussels.
- FMM, O., ESzCsM. [2003]: Humánerőforrás-fejlesztés Operatív Program, Budapest.
- Gál, R. I. [1996]: A társadalombiztosítási programok ösztönző hatásai. Közgazdasági Szemle, XLIII. évf. febr. sz. 128-140. o.
- Gál, R. I., Mogyorósy, Z., Szende, Á. és Szivós, P. [2003]: Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Hungary Contry Report. Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Gurin, G., Veroff, J. és Feld, S. [1960]: Americans view their mental health: a nationwide interview survey. Basic Books, New York,.
- Hills, J. [2002]: Does a focus on "social exclusion" change the policy response? Megjelent: *D. Piachaud* (szerk.). Understanding Social Exclusion. Oxford University Press, Oxford, 226-243. o.
- Kertesi, G. [1994]: Cigányok a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle, 41. évf. 11 sz. 991-1023. o.
- . [1995]: Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle, 42. évf. 1 sz. 30-65. o.
- Lelkes, O. [2000]: A great leap towards liberalism? The Hungarian welfare state. International Journal of Social Welfare, 9. évf. 2 sz. 92-102. o.
- . [2002]: Well-being and inequality in transition. The case of Hungary. PhD Thesis. London School of Economics., London.
- . [2003]: A pénz boldogít? A jövedelem és hasznosság kapcsolatának empirikus elemzése. Közgazdasági Szemle, 50. évf. május sz. 383-405. o.
- Lindbeck, A. [1995]: Hazardous welfare-state dynamics. American Economic Review, 85. évf. 2 sz. 9-15. o.
- Micklewright, J. és Nagy, G. [1995]: Unemployment insurance and incentives in Hungary. Megjelent: EUI working paper. ECO ; no. 95/7. European University Institute, Florence. 39. o.
- . [1997]: The implications of exhausting unemployment insurance entitlement in Hungary. Megjelent: Innocenti occasional papers. Economic policy series; no. 58. UNICEF International Child Development Centre, Florence, Italy. iv, 28. o.
- Murray, C. A. [1984]: Losing ground: American social policy, 1950-1980. Basic Books, New York.
- Okun, A. M. [1975]: Equality and Efficiency: the Big Trade-Off. The Brookings Institution, Washington.
- Oross, J. [2003]: Az Európai Strukturális Alapokról és a szociális terület lehetőségeiről a Nemzeti Fejlesztési Tervben. Kapocs, 2. évf. 1 sz. 16-22. o.
- Scharle, Á. [2003]: Munkaerőpiac és versenyképesség. PM Kutatási Füzetek 4. Pénzügyminisztérium, Budapest.
- Semjén, A. [1996]: A pénzügyi jóléti támogatások ösztönzési hatásai. Közgazdasági Szemle, XLIII. évf. ápr. sz. 841-862. o.

Tartalomjegyzék

Vezetői összefoglaló.....	3
Bevezetés.....	7
Társadalmi kohézió ÉS versenyképesség: nincs kényszerű választás	12
Az Európai Unió akcióprogramja.....	14
Közösségi Akcióprogram.....	16
A társadalmi kirekesztés mérése: társadalmi indikátorok.....	18
Jövedelmi különbségek és szegénység Magyarországon – messze van Európa?.....	19
A foglalkoztatottság területi és szociális különbségei.....	23
Egészségi állapot	29
Jóléti politika és állampolgári elégedettség.....	33
Jóléti politika új hangsúlyokkal.....	37
További vizsgálódási lehetőségek	39
Hivatkozások	44

A PM Kutatási Füzetek sorozatban eddig megjelent tanulmányok

1. Kállay László, Kissné Kovács Eszter, Kőhegyi Kálmán: Piaci környezet, szabályozás, és vállalkozásösztönzés. 2003. augusztus
2. Fleischer Tamás: Az infrastruktúra-hálózatok és a gazdaság versenyképessége. 2003. augusztus
3. Sass Magdolna: Versenyképesség és a közvetlen külföldi működőtőke-befektetésekkel kapcsolatos gazdaságpolitikák. 2003. szeptember
4. Scharle Ágota: Munkaerőpiac és versenyképesség. 2003. október
5. Pataki György, Bela Györgyi, Kohlheb Norbert: Versenyképesség és környezetvédelem. 2003. december
6. Borsi Balázs: A technológiai megújulás, az innováció és a kutatás-fejlesztés, mint versenyképességi tényezők a magyar gazdaságban. 2004. február